ШУШКЕВІЧ: „ВЫ МНЕ КОЛА ВЫРАТАВАЛЬНАЕ КІДАЕЦЕ. А Я ВАМ КАЖУ: НЯ ТРЭБА!”

У тыя першыя дні кастрычніка 93-га склалася ўнікальная сытуацыя (упершыню пасьля жніўня 1991 году), калі дэмакратычныя сілы маглі б правесьці свае патрабаваньні (адстаўка Кебіча і стварэньне кааліцыйнага ўраду). Але – пры ўмове, што будзе скліканая нечарговая сэсія ВС і што Шушкевіч, рэйтынг якога тады быў надзвычай высокі, запатрабуе адстаўкі ўраду Кебіча, папярэдзіўшы, што ў выпадку ігнараваньня парлямэнтам гэтага патрабаваньня наўпрост зьвернецца да нацыі.

Рэалізацыя гэтага залежала выключна ад Старшыні ВС – ён меў права склікаць сэсію ўласным рашэньнем. І паводле пэўнай інфармацыі мы ведалі, што Шушкевіч схіляецца да гэтага: на паседжаньні Прэзыдыюму ВС яшчэ ў сярэдзіне верасьня Шушкевіч выступіў з рэзкай крытыкай як заяваў Кебіча наконт „развалу СССР”, так і эканамічнай палітыкі ягонага ўраду.

Гэтыя заявы Шушкевіча далі нам надзею.

Наагул, галоўнае патрабаваньне, якое мы вылучалі да Шушкевіча што да тактыкі ягоных паводзінаў – больш пасьлядоўнасьці і рашучасьці.

Нашыя апанэнты паважалі толькі сілу – і ў Шушкевіча была магчымасьць у гэтым пераканацца.

На вакантнае месца старшыні Гродзенскага аблсавета і аблвыканкаму замест забітага Арціменi намэнклятура мела свайго кандыдата; Шушкевіч жа аддаваў перавагу Сямёну Домашу. Раней Шушкевічу не ўдавалася правесьці ўласныя крэатуры на вакантнае месца свайго намесьніка. І гэта пры тым, што пасада віцэ-сьпікера была шмат у чым дэкаратыўная, у адрозьненьне ад пасады кіраўніка вобласьці якая давала абсалютную паўнату ўлады ў рэгіёне і значны ўплыў ва ўрадзе (і, між іншым, кантроль над немалой часткай дэпутатаў ВС ад „сваёй” вобласьці). Дэпутаты Гарадзенскага абласнога Савета (а зацьвярджаць кандыдатуру павінны былі менавіта яны), безумоўна, ведалі пра „вайну” Кебіча і Шушкевіча. Намэнклятурныя, пракамуністычныя дэпутаты з задавальненьнем чакалі зьяўленьня ў залі Шушкевіча, каб даць яму „чарговую лекцыю”, правёўшы сваю кандыдатуру, ды заадно і „прыгадаць Віскулі”. Як казаў у такіх выпадках адзін камуністычны дэпутат – „уваліць, як каню”. Ды і калі яшчэ правінцыйнаму чынавенству выпадзе задавальненьне прынізіць кіраўніка дзяржавы зь ліку дэмакратаў? Энтузіязм імгненна зьнік, калі дэпутаты ўбачылі, што разам з Шушкевічам у залю ўбеглі аўтаматычыкі. Насамрэч, да кадравай палітыкі гэта ня мела ніякага дачыненьня – патрэбы бясьпекі прадыктавалі менавіта такую сыстэму аховы першай асобы дзяржавы ў горадзе, дзе нядаўна быў забіты кіраўнік вобласьці. Аднак псыхалягічнае ўзьдзеяньне было такім моцным, што тыя, хто зьбіраўся „ўваліць“ Шушкевічу, хуценька прагаласавалі за прапанаваную сьпікерам кандыдатуру.

Не зьяўляючыся прыхільнікам „галасаваньня пад рулямі аўтаматаў”, я ўсё ж быў перакананы, што незалежнасьць дзяржавы можа і павінна быць абароненая тымі спосабамі і мэханізмамі, якімі гэтая дзяржава, у адпаведнасьці з Канстытуцыяй, валодае. Ветлівая гутарка ў пракуратуры ці іншых адпаведных органах наконт антыканстытуцыйнасьці заклікаў да ліквідацыі Беларусі магла б пазбавіць шкоднай актыўнасьці шмат якіх дзеячоў; некаторым можна было б прадэманстраваць факты іх уласных незаконных бізнэс-гешэфтаў ці сумнеўныя зьдзелкі іхных родзічаў-кампаньёнаў.

Унікальнасьць выключна спрыяльнай для беларускіх дэмакратаў сытуацыі кастрычніка 1993-га была яшчэ і ў тым, што бок Шушкевіча ўзялі старшыня КДБ Эдуард Ширкоўскі і міністар унутраных справаў Уладзімер Ягораў.

Такая падтрымка магла б стаць вызначальнай. Гэта аксіёма, якую палітык павінен ведаць гэтак жа, як фізык – закон Ньютана: ва ўсе часы пры неабходнасьці ўтрымаць уладу (альбо ўзяць яе) палітыкі імкнуліся перацягнуць на свой бок сілавых міністраў. Як правіла, менавіта іх падтрымка (альбо непадтрымка) вызначала часам лёс улады. Тут жа і ня трэба было нікога перацягваць. Міністар унутраных справаў і старшыня КДБ галосна (у адкрытым лісьце на імя дэпутатаў ВС) выступілі супраць найбліжэйшага атачэньня Кебіча і спадзяваліся на спрыяньне Старшыні Вярхоў-

нага Савета. Гэта, паўтаруся, была ўнікальная сытуацыя, якую Шушкевіч павінен быў скарыстаць.

У разгар канфлікту паміж сьпікерам і прэм'ерам да мяне зьвярнуўся начальнік аддзела інфармацыі апарату ВС Васіль Вераб'ёў (ён уваходзіў у лік даверaных асобаў Шушкевіча) з просьбай паспрыяць сустрэчы Шушкевіча з прадстаўнікамі Апазыцыі БНФ. Паколькі сам Станіслаў Станіслававіч выступіць з такой ініцыятывай ня мог (напэўна, не дазваляў гонар). Шушкевічу накіравалі ліст з просьбай правесьці такую сустрэчу. Тым болей, што была нагода – Апазыцыя БНФ патрабавала правядзеньня нечарговай сэсіі, адстаўкі ўраду Кебіча і стварэньня кааліцыйнага ўраду. Паводле нашых зьвестак, даволі значная частка дэпутатаў – колішніх прыхільнікаў Кебіча, былі згодныя зьмясьціць яго з пасады прэм'ера і стварыць новы ўрад з удзелам Апазыцыі. Прычынай такіх зьменаў было абвастрэньне эканамічнай сытуацыі (найперш – дэфіцыт паліва; у мяне на балконе стаяла як НЗ каністра з 10 літрамі бэнзіну, а калі спатрэбілася заліць бак, каб паехаць па даручэньню Пазьняка ў Беласток, давялося прасіць міністра, і той асабіста даваў распараджэньне на бэнзазапраўку).

Уласна, для дэпутатаў, у тым ліку й для Апазыцыі, не было ніякай праблемы сустрэцца з Шушкевічам у любы дзень – ён вызначаўся дэмакратызмам паводзінаў і звычайна нас прымаў, мы гэтым карысталіся, праўда, усё радзей, паколькі Станіслаў Станіслававіч любіў паўтараць, што ягоная ўлада распаўсюджваецца толькі на працэдурныя пытаньні падчас сэсіі. Але, як мне падавалася, цяперашняя сустрэча – а яна мела сэнс толькі пры ўдзеле лідэра Апазыцыі Пазьняка – мела б зусім іншую танальнасьць; узьнікала магчымасьць скаардынаваць сумесныя дзеяньні, каб узяць палітычную ініцыятыву ў свае рукі.

Сустрэча адбылася 6 кастрычніка ў будынку ВС на К. Маркса. Ад Апазыцыі БНФ былі Пазьняк, Трусаў, Голубеў, Холад і я, ад Партыі народнай згоды (лідэр – Карпенка) – Даўгалёў. У пакоі быў ахоўнік Шушкевіча, але зьдзівіла прысутнасьць прадстаўніка парлямэнцкай большасьці Івана Бамбізы. Мы яго не запрашалі – значыць, запрасіў Шушкевіч. Бамбіза ўсю сустрэчу прасядзеў моўчкі; праз некалькі тыдняў ён быў абраны намесьнікам сьпікера (пры Лукашэнку – кіраўнік нафтапаліўнага комплексу).

Ужо зь першай фразы Шушкевіча было зразумела, што ягоныя пляны зьмяніліся: „У апошні час узмацнілася такая тэндэнцыя – даваць шэраг даручэньняў Старшыні Вярхоўнага Савета, даваць іх праз СМІ, і пасьля гаварыць, што ён ніяк не рэагуе на іх". Раздрукоўка магнітафоннага запісу сустрэчы займае некалькі дзясяткаў старонак, прывяду толькі некаторыя характэрныя эпізоды:

„Голубеў: Вярхоўны Савет павінен вызначыцца, у сувязі з тым, што шэраг дэпутатаў Вярхоўнага Света, якія працуюць на вельмі адказных пасадах, выступалі і выступаюць супраць незалежнасьці Беларусі – за аднаўленьне старога, таталітарнага ў нашай дзяржаве.

Навумчык: ...Пра стварэньне кааліцыйнага ураду. Гэты кааліцыйны ўрад, як мы лічым, павінен зьдзейсьніць тры мэты. Першая – гарантаваць пачатак перадумоў для рынкавых рэформаў, спыніць гэтае раскраданьне маёмасьці. Другое – гарантаваць правы асобы, у тым ліку і права свабоды слова. І трэцяе – правесьці выбары. Гэта ўрад на 7–8 месяцаў, гэта ўрад бяз гэтага Старшыні Савета Міністраў.

Пазьняк: Тая работа, якую робіць Кебіч – актыўная работа – па развалу дзяржавы – Рэспублікі Беларусь, па зьнішчэньні яе сувэрэнітэту, – яна цалкам падтрымліваецца Вашай пазыцыяй. Вашай пазыцыяй нічоганераблення, безыніцыятыўнасьці. Больш за тое. Няма ніякай розьніцы – ці дзяржава Беларусь пойдзе ў пашчу Расеі хасбулатаўскай, ці яна пойдзе ў пашчу Расеі ельцынаўскай. Усё роўна вынік будзе адзін і той жа. І калі Ельцын расправіцца з камуністамі, – а ён расправіцца, гэта чалавек-танк, ён даказаў гэта ня раз, – ён будзе праводзіць тую самую геапалітыку, якую праводзіў усе гэтыя два гады. Войны ў Грузіі, у Таджыкістане, у Прыднястроў'і. Яны стварылі гэтую банду, яны пастваралі гэтых баевікоў, яны захлынуліся гэтай жа самай крывёю... Вось у чым справа. Таму Вашая пазыцыя зараз абсалютна неініцыятыўная, Вы не выкарыстоўваеце момант. Заўтра будзе позна. „Хороша ложка к обеду". Вы працягваеце тую самую палітыку, якую намеціў Кебіч па ліквідацыі нашых магчымасьцяў у фінансава-крэдытнай сыстэме, тое, што

Вы зараз падтрымліваеце аб’яднаньне грашовых сыстэм – гэта поўная ліквідацыя суверэнітэту. І ў гэтай сытуацыі, калі Вы не выкарыстаеце зараз – а з кожным днём Вашыя магчымасьці падаюць – калі Вы ня выкарыстаеце зараз мінімальных магчымасьцяў, то 9 лістапада (меркаваны пачатак чарговай сэсіі ВС – *С.Н.*) хутчэй за ўсё Вас ня будзе. Вас ня будзе каму болей падтрымліваць.

Шушкевіч: Добра, дзякуй, у Вас усё? Значыць, я разумею, што ваш зварот накіраваны на тое, каб, ня дай Бог, я ня страціў сваёй пазыцыі, ня страціў падтрымкі, і вы проста зьвярнуліся да мяне, каб мяне падтрымаць. Я вам удзячны.

Пазьняк: Не, ня так. Прабачце, што Вы, што Кебіч – для нас адно і тое. І каб былі б гарантыі – вам трэба ісьці абодвум. Таму што ня можа быць дзяржава закладнікам двух пасрэдных людзей, якія паміж сабою як бараны сталі, і талкуцца. Вось што: Вы нясеце такую ж самую адказнасьць, як Кебіч, за гэта ўсё, і Вы павінны пра гэта ведаць. Поўную адказнасьць Вы нясеце, і ня думайце, што Вы...

Шушкевіч: Зянон Станіслававіч, Вы зноў будзеце пачынаць некалькі разоў? Я Вас выслухаў...

Пазьняк: Пра Вас размова ня ідзе.

Шушкевіч: Добра. Значыцца, калі растлумачыць вашу пазыцыю, вы мне кола выратавальнае кідаеце. А я вам кажу: ня трэба!..

Навумчык: Шаноўны Старшыня...

Шушкевіч: Адну хвілінку! І нічога, акрамя лёзунгаў, у вас на сёняшні дзень няма.

Навумчык: У якой ступені была, выбачайце, падрыхтавана сэсія 25 жніўня 91 году? Акрамя таго, што падрыхтавала Апазыцыя, не было нічога. Але была ж палітычная сытуацыя, якая вымагала пэўных палітычных дзеяньняў. Тое самае і цяпер, Станіслаў Станіслававіч...

Трусаў: Вы цудоўна ведаеце: структура Савета Міністраў нагадвае ЦК КПБ. Гэтых камітэтаў розных і службаў больш, чым міністэрстваў. Калі міністры нават не сядзяць з Кебічам, а сядзяць, як хлопчыкі, ззаду, а тут сядзяць нейкія невядомыя нам людзі. Калі мы да канца году захаваем старую структуру Саўміну – нас нічога добрага не чакае, што б там ні было ў Расіі ці ў Вашынгтоне. Вы паглядзіце, што атрымліваецца, як раздуўся гэты апарат.

Шушкевіч: Спадар Трусаў, а як яго зьмяніць?

Трусаў: Як зьмяніць? Вельмі проста – пачаць з кіраўніка.

Навумчык: Выйдзіце з ініцыятывай!

Шушкевіч: Вас падрымае Вярхоўны Савет?

Навумчык: Выйдзіце з ініцыятывай!

Шушкевіч: Вас падтрымае Вярхоўны Савет?

Навумчык: Народ падтрымае.

Пазьняк: І можа падтрымаць Вярхоўны Савет, калі правільна арганізаваць работу.

Навумчык: Калі падтрымае народ – падтрымае і Вярхоўны Савет. Вярхоўны Савет не падтрымліваў незалежнасьці яшчэ ў маі 91 года”.

Шушкевіч адмовіўся склікаць сэсію (казалі, што „замірыўся” з Кебічам). Ініцыятыва пераходзіла ў рукі кіраўніцтва Савета Міністраў, якое адразу ж узмацніла дыскрэдытацыю Вярхоўнага Савета, не чапаючы пакуль пэрсанальна Шушкевіча.

Дэпутацкае пасьведчаньне С. Навумчыка.

На наступны дзень пасьля сустрэчы з Шушкевічам, 7 кастрычніка, разам з Анатолем Вярцінскім мы сабралі адмысловае паседжаньне Камісіі па галоснасьці, сродках масавай інфармацыі і правах чалавека, куды запрасілі і іншых дэпутатаў, якія ў склад Камісіі не ўваходзілі – З. Пазьняка, А. Трусава, Я. Цумарава, а таксама старшыню Дзяржтэлерадыё А. Сталярова і кіраўнікоў структураў Саўміну. Тэма паседжаньня была вызначаная каротка – „інфармацыйная бясьпека".

У гэты момант антынезалежніцкая гістэрыя ў афіцыйных СМІ дасягнула апагею; як адзначыў Зянон Пазьняк, „СМІ развальваюць нашую незалежнасьць". Яўген Цумараў зьвярнуў увагу на тое, што не выконваецца Закон аб мовах, прычым не выконвае яго, фактычна, Старшыня Савета Міністраў, пад чыім кантролем знаходзяцца дзяржаўныя СМІ – акрамя газэтаў „Зьвязда" і „Народнай газэты", заснавальнікамі ці сузаснавальнікамі якіх выступіў Вярхоўны Савет. Член камісіі, галоўны рэдактар „Народнай газэты" Ісоіф Сярэдзіч прывёў лічбы фінансаваньня, якое Саўмін выдаткаваў на расейскамоўныя газэты, у якіх, да таго ж, праводзілася праімпэрская, антынезалежніцкая прапаганда: „Знамя юности" – 162 мільёны рублёў, „Советская Белоруссия" – 133 мільёны, „Республика" – 85 мільёнаў.

Кіраўніцтва антыбеларускай прапагандай ішло са структураў Саўміну; Камісія большасьцю галасоў (супраць выступілі дэпутаты пракамуністычнай арыентацыі) вырашыла патрабаваць ад В. Кебіча ліквідаваць неканстытуцыйныя структуры ў апараце Саўміну, на чале якіх былі В. Драгавец і С. Паваляеў. Апошні заявіў на паседжаньні: „Мяне прызначаў Кебіч – ён мяне і будзе здымаць", – і дадаў: „Паменей палітыкі – паболей справў" (гэта ў твар дэпутатам парлямэнту).

Вынікі паседжаньня камісіі у той жа дзень былі дакладзеныя намі С. Шушкевічу, аднак ніякіх канкрэтных захадаў ён не прыняў. Станіслаў Станіслававіч сапраўды паверыў у тое, што яму ўдалося знайсьці з Кебічам „згоду".

16 кастрычніка з ініцыятывы Зянона Пазьняка ў Доме літаратара адбылася Канфэрэнцыя некамуністычных і антыімпэрскіх сілаў Беларусі, на якой з палітычнымі дакладамі выступілі З. Пазьняк і А. Трусаў, з эканамічнымі – В. Алампіеў, С. Гусак, І. Нікітчанка, пра структуры і задачы пераходнага кааліцыйнага ўраду гаварыў У. Заблоцкі. Канфэрэнцыя прыняла рэзалюцыю „Аб абароне дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі", адзначыўшы, што лічыць незалежнасьць „абавязковай умоваю, якая гарантуе магчымасьць пабудовы дэмакратычнага грамадзтва, здаровай рынкавай эканомікі, забесьпячэньня правоў чалавека і неабходнай сацыяльнай абароненасьці асобы, захоўвае пэрспэктыву існаваньня і разьвіцьця беларускага народу".

ВОЙСКІ Ў ПАРЛЯМАНЦЕ – „ДАКЛАД" ЛУКАШЭНКІ – ПАДПІСАНЬНЕ ВАЙСКОВАЙ ДАМОВЫ

У пачатку лістапада Апазыцыя БНФ правяла перад будынкам ВС мітынг супраць карупцыі ў дзяржаўных органах, гучалі прыклады незаконных дзеяньняў самых высокапастаўленых чыноўнікаў. Дзяржаўныя СМІ праігнаравалі абвешчаныя намі зьвесткі, сам жа мітынг ацанілі як праяву палітыканства. Максымальны розгалас з жывой тэле- і радыётрансьляцыяй рыхтаваўся ўрадам для іншага „антыкарупцыйнага" выступу. Якраз у гэтыя самыя дні ў будынку Дома ўраду пісаўся даклад Лукашэнкі – пры актыўным удзеле Людзьмілы Масьлюковай, супрацоўніцы газэты Савета Міністраў „Советская Белоруссия", і аднаго зь лідэраў камуністычнай партыі Васіля Новікава. Асноўны ўдар рыхтаваўся па Шушкевічу і дэмакратычных дэпутатах – і менавіта Лукашэнку атачэньне Кебіча абрала ў ролі тарана, які павінен быў зваліць Шушкевіча (а каманда „маладых ваўкоў" вызначала яму тую самую ролю ў дачыненьні да Кебіча).

Усе гэтыя дні апрацоўвалі дэпутатаў, якія засумняваліся ў праве Кебіча займаць пасаду кіраўніка ўраду.

5 лістапада бліжэйшае атачэньне Кебіча нанесла першы ўдар. Урад выступіў са зваротам, у якім абвінаваціў БНФ у тым, што той нібыта заклікае да стварэньня баявых дружын, узброеных выступаў ды распальвае міжнацыянальную варожасьць.

25 Сакавіка 1994 г. З. Пазьняк, М. Анцыповіч, М. Купава, В. Быкаў, С. Навумчык.

Як нам адразу стала вядома, заява пісалася ў кабінэце прэс-сакратара прэм’ера Ўладзімера Замяталіна. 6 лістапада прадстаўнікі дэмакратычных сілаў выступілі з заявай, у якой абверглі сьцьвярджэньні „заявы” ўраду, назваўшы яе „правакацыйнай”. „Мы проціпастаўляем правакацыйным, гвалтоўным дзеяньням ураду цывілізаваныя крокі ў межах законнасьці. Мы патрабуем ад Вярхоўнага Савета прыняць канстытуцыйнае рашэньне – стварыць пераходны ўрад і правесьці датэрміновыя выбары паводле новага сапраўды дэмакратычнага выбарчага закону, за што падпісаліся 442 тысячы грамадзянаў Беларусі, патрабуючы рэфэрэндум”, – гаварылася ў заяве, падпісанай лідэрамі трынаццаці партяў і арганізацыяў, у тым ліку БНФ, БСДГ, ЗБС „Бацькаўшчына”, БЗВ, ТБМ.

Сэсія ВС была прызначаная на 9 лістапада. 8 лістапада ў 14 гадзін Шушкевіч правёў прэсканфэрэнцыю. Ён заявіў, што будзе галасаваць за „ўсе пазыцыі гэтай Канстытуцыі“ (а значыць, і за прэзыдэнцтва), дапусьціў магчымасьць увядзеньня расейскага рубля („нават увядзеньне ўласнай валюты не супярэчыць адзінай рублёвай зоне, паколькі абапірацца будзе на расейскі рубель”). На пытаньне Аляксандра Старыкевіча адносна таго, чаму спэцназ пераведзены на казарменнае становішча (гэта значыць – прыведзены ў баявую гатовасьць), а па Менску распаўсюджваюцца ўлёткі нібыта ад БНФ з заклікам да пагромаў, і ці ня бачыць ён у гэтым ініцыятывы Саўміну, Шушкевіч адказаў: „Я адрынаю такое падазраньне. Ня трэба правакатараў атаясамліваць з урадам. Надышоў час паважаць уладу”.

Праз гадзіну адбылося паседжаньне Апазыцыі БНФ – у прысутнасьці міністра ўнутраных справаў Уладзімера Ягорава (ён быў у канфлікце са сваім намесьнікам, камандуючым унутранымі войскамі Канстанцінам Платонавым, які быў на баку Кебіча). Міністар пацьвердзіў, што найбліжэйшае атачэньне Кебіча мае самае непасрэднае дачыненьне да выпуску масавым накладам улётак ад імя БНФ.

Увечары 8 лістапада мне паступіла інфармацыя, што якраз атачэньне Кебіча і лідэры дэпутацкай групы „Беларусь” рыхтуюць правакацыю заўтра, ў першы дзень сэсіі, і маюць намер распачаць працэдуру адстаўкі Шушкевіча. Я патэлефанаваў Шушкевічу дахаты і папрасіў тэрмінова сустрэцца. Сустрэцца ён ня мог, прапанаваў перадаць інфармацыю пісьмова, дзеля чаго ён прышле свайго чалавека. Праз паўгадзіны да мяне ва Ўруччa прыехаў адзін з супрацоўнікаў аховы Шушкевіча, празь якога я й перадаў ліст, у якім прапаноўваў ужо назаўтра, у першы дзень сэсіі, рэальна ацаніць сытуацыю, ня верыць „замірэньням” Кебіча, узяць ініцыятыву ў свае рукі і запатрабаваць адстаўкі ўраду (у мяне няма сумневу, што ліст ня трапіў да Кебіча – ахоўнікі Шушкевіча былі адданыя яму людзі, да таго ж старшыня КДБ Шыркоўскі быў на ягоным баку.

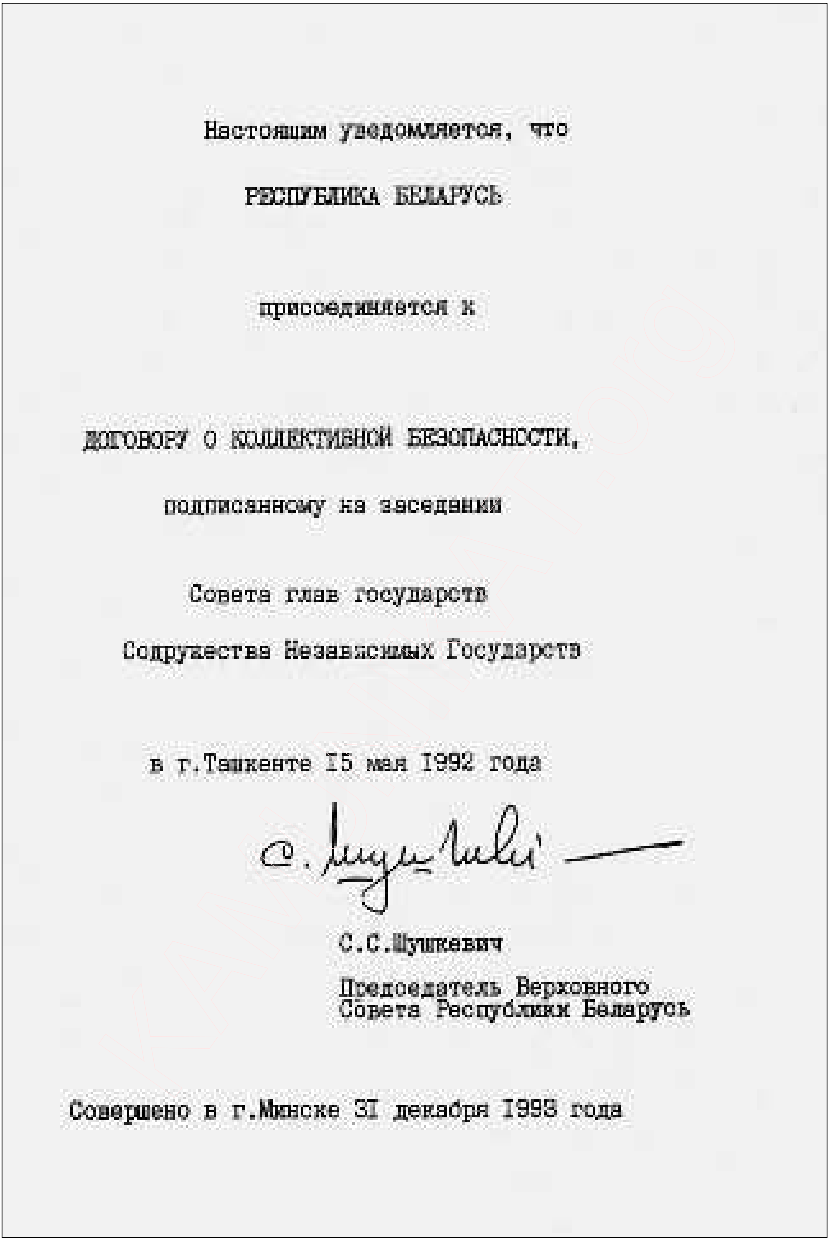
Настоящим уведомляется, что

РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ

присоединяется к

ДОГОВОРУ О КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ,

подписанному на заседании

Совета глав государств

Содружества Независимых Государств

в г.Ташкенте 15 мая 1992 года

С.С.Шушкевич

Председатель Верховного
Совета Республики Беларусь

Совершено в г.Минске 31 декабря 1993 года

„Прымусовы дакумант”.

Тэкст: „Гэтым паведамляецца, што Рэспубліка Беларусь далучана да Дамовы аб калектыўнай бясьпецы, якая падпісана на паседжаньні Рады кіраўнікоў Садружнасьці Незалежных Дзяржаваў у г. Ташкенце 15 траўня 1992 г. С. С. Шушкевіч, Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. Зьдзейсьнена ў г. Менску 31 сьнежня 1993 г.”

Нараніцу 9 лістапада, у першы дзень сэсіі, каля Дома ўраду стаялі БТРы, а ў самім будынку знаходзілася больш за тысячу ўзброеных байцоў унутраных войскаў са зброяй. Шушкевіч не пажадаў выносіць на сэсію пытаньне аб адстаўцы ўраду; прапановы аб адстаўцы, зробленыя Апазыцыяй БНФ, не ўключаліся ў парадак дня сэсіі. Аднак у парадак парлямэнцкая большасьць прасунула пытаньне пра Дамову аб калектыўнай бясьпецы СНД.

Праімпэрскае лобі адразу актывізавала ідэю ўвядзеньня расейскага рубля і каардынатар групы „Беларусь" Генадзь Казлоў заявіў, што зацьвердзіць разьліковы білет Нацыянальнага банка РБ у якасьці адзінага плацежнага сродку (г.зн., увесьці нацыянальную валюту) нібыта імкнецца парляманцкае лобі, якое адстойвае інтарэсы камэрцыйных банкаў, і ён „не перакананы, што ў дадзеным выпадку інтарэсы камэрцыйных банкаў супадаюць з інтарэсамі беларускага грамадзтва" (інфармбюлетэнь агенцтва „Павет", 20.11.1993). Нацыянальную валюту адстойвала якраз Апазыцыя БНФ. У той момант я, зьяўляючыся яе каардынатарам, ня быў знаёмы ні з водным кіраўніком камэрцыйных банкаў – яны, як і 99,99 % бізнэсоўцаў, пазьбягалі кантактаў з намі, бо гэта магло б скампрамэтаваць іх перад уладай і пашкодзіла б іх бізнэсу.

14–15 сьнежня Аляксандар Лукашэнка выступіў са сваім „антыкарупцыйным" дакладам, у якім мінімальна казалася пра карупцыю ў структурах Савета Міністраў, затое на Шушкевіча і некаторых дэмакратычных дэпутатаў выліваліся памыі хлусьні. Прамовы Лукашэнкі (14 сьнежня быў даклад, 15-га – адказы на пытаньні) трансьляваліся ў жывым тэле- і радыёэфіры. Гэта надало Лукашэнку вялізны рэйтынг у вачах значнай часткі насельніцтва; з гэтага моманту спыніць ягонае імкненьне да прэзыдэнцтва можна было толькі адмовіўшыся ад самой ідэі ўвядзеньня прэзыдэнцкай улады (Апазыцыя БНФ працягвала выступаць супраць прэзыдэнцтва).

У апошні дзень 1993 году, 31 сьнежня, Станіслаў Шушкевіч афіцыйна пацьвердзіў далучэньне Беларусі да Дамовы аб Калектыўнай бясьпецы СНД.

Дэпутаты Апазыцыі БНФ склікалі экстранную прэс-канфэрэнцыю, на якой Пазьняк ацаніў учынак Шушкевіча як здраду нацыянальным інтарэсам Беларусі і зьвярнуў увагу на тое, што раней Шушкевіч заяўляў пра мэтазгоднасьць рэфэрэндуму адносна Дамовы аб КБ. Пазьняк таксама заявіў, што мае доказы дзеяньняў расейскіх разьведслужбаў у Беларусі.

Гэтак – уваходжаньнем Беларусі ў сыстэму расейскага ваенна-прамысловага комплексу, тую сыстэму, якая пазьней, з прыходам Пуціна, зрабілася асноўнай дамінантай імпэрскай палітыкі Крамля – завяршыўся для Беларусі 1993 год. А канфлікты, якія набылі гранічную палярызацыю, разьвязаліся ў першыя тыдні новага году.

ТРЫ ПАДЗЕІ АДНАГО ДНЯ

Нейк ужо даводзілася зьвяртаць увагу на цікавы зьбег акалічнасьцяў – у адзін дзень, а менавіта 15 студзеня 1994 году, адбыліся тры адметныя падзеі найноўшай беларускай гісторыі.

15 студзеня Менск наведаў прэзыдэнт ЗША Біл Клінтан – гэта быў візыт кіраўніка самай магутнай дзяржавы ў незалежную Беларусь. Гэтым самым выказвалася падтрымка Беларусі як дзяржаве, якая з уласнай ініцыятывы адмовілася ад ядзернага статусу. Мне даводзілася мець дачыненьне і да падрыхтоўкі гэтага візыту яшчэ ўлетку 1993 году, і да тых драматычных падзеяў, якія адбыліся за дзень да прыезду Клінтана вакол яго сустрэчы з прадстаўнікамі Апазыцыі БНФ і наведваньня Курапатаў (выканаўчая ўлада рабіла ўсё, каб гэтага наведваньня не было). Тым ня менш, Клінтан прыехаў у Курапаты і, такім чынам, сустрэўся з З. Пазьняком двойчы на працягу дня (была яшчэ сустрэча ў Доме прыёмаў па вул. Захарава). З Кебічам (у прысутнасьці яго намесьнікаў і міністра Краўчанкі) Клінтан таксама сустрэўся. Гэтай гутарцы з Кебічам афіцыйныя СМІ надалі максымальную ўвагу, пра сустрэчы з Пазьняком была дадзена мінімальная інфармацыя. Не маглі СМІ ігнараваць і таго, хто сустракаў, суправаджаў і праводзіў амэрыканскага прэзыдэнта – Старшыню Вярхоўнага Савета. У тыя дні прэса слушна адзначыла, што гэта быў „зорны дзень" Шушкевіча, ягоны трыюмф.

(Фота А. Каляды)

Прэзыдэнт ЗША Уільям Клінтан і Зянон Пазьняк у Курапатах 15.01.1994 г.

Дарэчы, праімпэрскія сілы ў Вярхоўным Савеце намагаліся скінуць Шушкевіча яшчэ да візыту, небеспадстаўна разьлічыўшы, што пасьля ягонай адстаўкі Клінтан можа і абмінуць Менск. Гэта было цалкам у інтарэсах Масквы – візыт амэрыканскага прэзыдэнта быў Крамлю нявыгадны, бо прыцягваў, хай сабе і на адзін дзень, увагу вядучых сродкаў масавай інфармацыі і, фактычна, інфармацыйна замацоўваў Беларусь на мапе сьвету, інфармацыйна легітымізаваў існаваньне незалежнай Беларусі. Аднак гэты разьлік уступіў у супярэчнасьць з асабістым інтарэсам Кебіча – яму, трэба думаць, параілі не ўпускаць магчымасьці засьвяціцца з прэзыдэнтам ЗША у прапагандысцкіх інтарэсах будучай прэзыдэнцкай кампаніі.

15 студзеня ў „Народнай газэце" быў надрукаваны артыкул Зянона Пазьняка „О русском империализме и его опасности".

Гэты артыкул выклікаў гістэрыю як у афіцыйнай прэсе, так і ў дэмакратычна-лібэральных выданьнях; аднак ніводны з аргумэнтаў Пазьняка да сёньня не абвергнуты. Калі б тады грамадзтва прыслухалася да высноваў, не былі б страчаныя гады на ілюзіі адносна Расеі, на ўсьведамленьне геапалітычных аксіёмаў ды месца Беларусі на мапе Эўропы.

У той жа дзень, 15 студзеня, летувійскія праваахоўныя органы арыштавалі на тэрыторыі Беларусі і вывезьлі ў Летувы лідэраў літоўскай кампартыі, якія абвінавачваліся ў падтрымцы антыдзяржаўнага путчу ў студзені 1991 году і нелегальна хаваліся ў Менску.

Віна за „выдачу камуністаў" пракамуністычнай большасьцю была ўскладзеная на Старшыню КДБ Э. Шыркоўскага і міністра ўнутраных справаў У. Ягорава. Як узгадвалася вышэй, у апошнія тыдні 1993 году Шыркоўскі і Ягораў зьвярнуліся зь лістом да дэпутатаў Вярхоўнага Савета, у якім абвінавацілі атачэньне Кебіча ў неканстытуцыйных дзеяньнях. У прыватнасьці, у стварэньні неканстытуцыйных структур. Апазыцыя БНФ выказала падтрымку пазыцыі Шыркоўскага і Ягорава. Шушкевіч ад заяваў устрымаўся.

Пасьля закрытага паседжаньня ВС Шыркоўскі і Ягораў былі адпраўленыя ў адстаўку. Шушкевіч не абараняў падначаленых і адданых яму міністраў.

АДСТАЎКА ШУШКЕВІЧА

На тым жа закрытым паседжаньні ВС, калі разглядалася справа Шыркоўскага і Ягорава, Лука-

шэнка выступіў з крытыкай С. Шушкевіча за тое, што ён не ўратаваў агентаў расейскай выведкі, якія былі выяўленыя ў нью-ёрскім прадстаўніцтве Беларусі ў ААН і высланыя з тэрыторыі ЗША. Між іншым, менавіта гэтае абвінавачваньне, а не знакамітая „скрыня цьвікоў", якую нібыта Шушкевіч скраў для пабудовы дачы, была нагодай для ўключэньня ў парадак дня пытаньня аб адстаўцы. 26 студзеня 1994 году Шушкеевіч быў зьняты з пасады Старшыні Вярхоўнага Савета.

Дэпутаты Апазыцыі БНФ ня ўдзельнічалі ў галасаваньні, але нашыя галасы ўжо не маглі нічога вырашыць: супраць Шушкевіча была настроеная значная частка дэпутатаў, якія называлі сябе дэмакратамі.

„Упаў першы белавескі зубар" – трыюмфальна заявіў адразу пасьля галасаваньня адзін з ініцыятараў адстаўкі Віктар Ганчар. „Ня справа мышэй ацэньваць паводзіны зуброў" – парыраваў Шушкевіч.

Пасьля гэтага кебічаўская намэнклятура, „маладыя ваўкі" і група Карпенкі пачалі фарсіраваць прыняцьцё варыянту Канстытуцыі з прэзыдэнцкім кіраваньнем.

ПРЭЗЫДЭНЦТВА ПАД ПРЫМУСАМ

На працягу месяца, які папярэднічаў прыняцьцю Канстытуцыі, Апазыцыя БНФ тройчы прымала заявы супраць увядзеньня прэзыдэнцтва, але нашыя аргумэнты адносна таго, што такая форма кіраваньня пагражае Беларусі дыктатурай, зьдзекліва адрыналіся і атачэньнем Кебіча, і „маладымі ваўкамі" і групай Карпенкі.

У лютым лідэры групы „Беларусь" ініцыявалі галасаваньне пайменнымі бюлетэнямі за „прэзыдэнцкія" разьдзелы – прычым на працягу трох дзён. Такі варыянт супярэчыў Рэглямэнту ВС і, па сутнасьці, быў нелегітымны. У будынак Дома ўраду звозіліся дэпутаты, якія на сэсіях не былі гадамі (некаторых я ўвогуле бачыў упершыню), прывозілі дэпутатаў-вэтэранаў са шпіталяў – зьбіраўся патрэбны для прыняцьця канстытуцыйнага рашэньня (дзьве трацiны галасоў ад колькасьці мандатаў) кворум.

І тут таксама мы скарысталі тактыку байкоту – дэпутаты Апазыцыі БНФ ня бралі бюлетэні і ня ўдзельнічалі ў галасаваньні. Аднак за ўвядзеньне прэзыдэнцтва выказаліся „маладыя ваўкі" Лукашэнкі, група Карпенкі і ўся намэнклятура – і нашыя галасы ўжо не маглі паўплываць на вынік.

Пасьля таго, як прэзыдэнцтва было прынятае, мы запатрабавалі, каб прэзыдэнт ня быў кіраўніком выканаўчай улады, і каб яго выбары адбыліся не раней чым праз паўгода пасьля парлямэнцкіх выбараў. Гэтая прапанова таксама была праігнараваная – сьпяшаўся Кебіч, сьпяшаліся „маладыя ваўкі" (сьпяшалася Масква).

Большасьць дэпутатаў адрынула і прапанаваную дэпутатамі Апазыцыі БНФ прэамбулу Канстытуцыі, дзе нагадваліся вытокі беларускай дзяржаўнасьці – Вялікае Княства Літоўскае і Беларуская Народная Рэспубліка.

15 сакавіка Канстытуцыя з прэзыдэнцтвам шляхам грубага парушэньня Рэглямэнту ВС была прынятая.

„МАЛАДЫЯ ВАЎКІ" СУПРАЦЬ НЕЗАЛЕЖНАСЬЦІ

У тыя дні я сказаў Кебічу, што ён вельмі памыляецца, калі бачыць у Лукашэнку свайго палітычнага партнэра. Вячаслаў Францавіч адказаў нешта накшталт таго, што, магчыма, я і маю рацыю, але „час пакажа".

Доўга чакаць прэмьер-міністру не давялося.

27 сакавіка Лукашэнка падчас выступу ў жывым эфіры беларускага радыё (па распараджэньню Саўміну Лукашэнку, у адрозьненьне ад нас, усё яшчэ прадстаўлялі эфір) заявіў, што „калі Кебіч ня будзе прэзыдэнтам – ён будзе сядзець у турме".

З гэтага моманту Лукашэнка пачаў адкрытую палітычную гульню, незалежную ад Кебіча, але, як выглядае, вельмі залежную ад імпэрскіх інтарэсаў Масквы. Сярод дэпутатаў Вярхоўнага Савета ўтварылася група, якая падтрымала чалавека, што адкрыта і пасьлядоўна выказваўся за зьнішчэньне беларускай дзяржаўнасьці, ганьбіў нацыянальныя сымвалы – Дзьмітры Бу-

лахаў, Віктар Ганчар, Віктар Кучынскі, Анатоль Лябедзька, Леанід Сініцын, Іван Ціцянкоў, Віктар Шэйман ды некаторыя іншыя. Вясной 1994г. Юры Хадыка адзначыў, што, нягледзячы на заклікі Лукашэнкі „павярнуць назад у сацыялізм”, бізнэсоўцы яго не спалохаліся – „ягоную групу ўзначаліў былы камсамольскі важак сп. Фядута зь сябрамі-бізнэсмэнамі. Да яе далучыліся і сумнавядомыя сваёй палітычнай беспрынцыповасьцю спадары Булахаў і Ганчар” („Свабода”, 16 красавіка 1994 г.).

Асновай прапагандысцкай кампаніі Лукашэнкі зрабілася хлусьня, замяшаная на антынезалежніцкай рыторыцы.

Ні на якім этапе выбараў Лукашэнка і ягоныя хаўрусьнікі ня выступілі ў падтрымку беларускай мовы; ўся іх кампанія вялася па-расейску.

Паказальны рэпартаж А. Тамковіча ў газэце „Свободные новости” пра сустрэчу Лукашэнкі з выбарцамі ў Ашмянах.

Лукашэнка заявіў пра неабходнасьць аб’яднаньня грашовых сыстэмаў Беларусі і Расеі, з чым, на ягоную думку, урад Кебіча марудзіў. „Аддаўшы належнае Кебічу за правал з аб’яднаньнем грашовых сыстэмаў, Аляксандар Рыгоравіч панаракаў, што СССР развалены быў злачынна, так як тыя, хто сабраліся ў Белавескай пушчы, не ўяўлялі і не прагназавалі магчымае разьвіцьцё падзеяў. І за гэта некаторым, менавіта Кебічу і Шушкевічу, яшчэ давядзецца адказваць...

Пытаньне: Чаму Вы ўзялі ўдзел у ганебным зьняцьці з пасады С. Шушкевіча?

Адказ А. Лукашэнкі: Шушкевіча зьнялі не за кілягерам цьвікоў, а за развал дзяржавы.

Пытаньне: Выступаючы ў Ашмянах, Зянон Пазьняк назваў Вас палітычным авантурыстам, які працуе па ўказцы Кебіча і на замежныя спэцслужбы.

Сьмех у залі.

Адказ: Слава Богу, што, у адрозьненьні ад некаторых палітыкаў, я не прэтэндую на бранскія і смаленскія землі.

З Лукашэнкам на ашмянскай сустрэчы прысутнічалі дэпутаты з руху „Новыя імёны – новая палітыка” Анатоль Лябедзька і Алякесандар Шыпко. І на душы было неяк весялей ад думкі, што палітыкай у Беларусі займаюцца ня толькі пэнсіянэры” („Свободные новости”, №8, красавік 1994 г.).

Такім чынам, яшчэ на самым пачатку выбарчай прэзыдэнцкай кампаніі Лукашэнка пацьвердзіў сваю пазыцыю як антынезалежніка (ліквідацыя нацыянальнай валюты, суд над „віноўнікамі” распаду СССР і інш.); пры поўнай згодзе членаў ягонай каманды.

ЖАДАНЬНЕ БЫКАВА, ЯКОЕ НЕ СПРАЎДЗІЛАСЯ

Дэбаты – на каго з двух дэмакратычных лідэраў, на Пазьняка ці на Шушкевіча, павінна была ставіць Апазыцыя, разгарнуліся ўжо пасьля першага туру выбараў і доўжацца да сёньня. Так, дэпутаты БСДГ на чале з Алегам Трусавым (які адначасна зьяўляўся намесьнікам Пазьняка па Апазыцыі БНФ) раптам падтрымалі Шушкевіча. Мы ж не маглі зрабіць гэтага з тае прычыны, што, пры ўсёй сваёй сумленнасьці і маральнасьці, на працягу больш як двух гадоў знаходжаньня на пасадзе першай асобы ў дзяржаве Станіслаў Станіслававіч выявіўся непасьлядоўным, а ў шэрагу выпадкаў і непрадказальным палітыкам. Да таго ж ён быў не зусім разборлівы ў выбары найбліжэйшага палітычнага атачэньня (сярод ягоных дарадцаў былі Валер Цапкала, акадэмік Анатоль Міхайлаў (нас насьцярожвалі непрыхільныя заявы акадэміка адносна беларускай мовы); пазьней у ягонай камандзе апынуўся і маладзён Ўсевалад Янчэўскі – і гэта пасьля ягонага праімпэрскага артыкулу ў „Рэспубліцы”).

Яшчэ на этапе вылучэньня кандыдатаў публіцыст Валеры Дранчук надрукаваў у „Свабозе” артыкул „Лепш Пазьняк, чым ніколі!”. „Чаму я ня буду галасаваць за Шушкевіча? – тлумачыўён сваю пазыцыю. – … за час ягонага кіраваньня парлямантам я зьведаў столькі расчараваньня, колькі ня зьведае, мусіць, самы апантаны заўзятар, калі яго любімы клюб прагульвае з разгромным лікам. Шушкевіча – беларуса і дэмакрата – народ, вобразна кажучы, паставіў на браму. А ён прапусьціў усе галы! Нават тады, калі білі не з адзінаццаці мэтраў, а з брамы праціўніка. Я ня ў сілах даравацць гэтага галкіпэру Шушкевічу…

Будзе куды лепш, калі шчыры беларус Станіслаў Шушкевіч аддасьць „свае галасы Зянону Пазьняку. Упэўнены, гэта будуць галасы сумленных людзей" („Свабода", 16 красавіка 1994 г.).

Паказальнымі былі словы аўтара публікацыі ў „Свабодзе" адразу пасьля выбараў, 28 жніўня: „Што датычыць маўклівага супрацьстаяньня камандаў Пазьняка і Шушкевіча, дык наяўнасьць двух кандыдатаў адназначна касавала шанцы абодвух... Але, не зважаючы на самаўпэўненую заяву Шушкевіча адной маскоўскай газэце „я выйграю", ён, безумоўна, меў меншыя за Пазьняка шанцы. Мне неаднаразова даводзілася чуць, як звычайныя людзі разважалі наконт ягонай кандыдатуры: „Ужо раз пасядзеў там, нічога не зрабіў". Не, Шушкевіч якраз сваю місію выканаў, узяўшы ўдзел у скасаваньні СССР. Дзякуючы гэтаму ён ужо ўпісаў сваё імя ў беларускую гісторыю. Але ў астатнім Шушкевіч сам адвёў сабе бясьпечную ролю начальніка над 5-ю мікрафонамі" (маюцца на ўвазе мікрафоны ў Авальнай залі парлямэнту).

У каманду Пазьняка ўвайшлі, апроч палітыкаў, юрыстаў ды эканамістаў, і вядомыя прадстаўнікі творчай эліты.

Праграма Пазьняка, распрацаваная пры ўдзеле Ценявага кабінэту Апазыцыі БНФ на чале з У. Заблоцкім, палягала ва ўмацаваньні незалежнасьці Беларусі, эўрапейскім выбары ў міжнародных дачыненьнях і рынкавых прынцыпах у эканоміцы.

Мэтай было стварэньне прававой дэмакратычнай дзяржавы, дзе паважаліся б правы ўсіх нацыяў, дзе было б гарантаванае ўжываньне адзінай дзяржаўнай мовы – беларускай. Павінна была быць уведзеная забарона ўсіх арганізацыяў, якія выступаюць супраць незалежнасьці Беларусі. Пазьняк лічыў неабходным выхад Беларусі з СНД, вывад з тэрыторыі краіны расейскіх войскаў. Разам з тым, у праграме падкрэсьлівалася, што „галоўная задача беларускай зьнешняй палітыкі – наладжваньне раўнапраўных, узаемавыгадных партнэрскіх дачыненьняў з Расейскай Фэдэрацыяй".

У праграме Пазьняка не было ні слова, што дало б падставы папракнуць яго „экстрэмізмам" – нават тыя палажэньні, якія здаваліся найбольш радыкальнымі, рэалізоўваліся ў краінах Усходняй Эўропы (і менавіта яны, дарэчы, зьявіліся перадумовамі эканамічнага разьвіцьця гэтых краін у параўнаньні з краінамі СНД). І падчас сустрэчаў ужо праз гадзіну, пачуўшы тлумачэньні палажэньняў праграмы, большасьць аўдыторыі выяўляла прыхільнае стаўленьне да кандыдата ад Народнага фронту.

Аднак у Пазьняка (як і ў іншых кандыдатаў) было толькі чатыры тэлевізійныя эфіры, адзін зь якіх мы скарысталі для трансьляцыі адмыслова зробленага Ўладзімерам Коласам фільму „Невядомы Пазьняк", які павінен быў разбурыць гадамі створаны афіцыйнай прапагандай імідж. У адным з жывых тэлеэфіраў выступіў Васіль Быкаў, які ўваходзіў у лік дваццаці зарэгістраваных ЦВК давераных асобаў кандыдата – ён заклікаў беларускі народ галасаваць за Пазьняка. А за некалькі дзён да першага туру, ў дзень свайго 70-годзьдзя, выступаючы перад прыхільнікамі ў сквэры Янкі Купалы, Быкаў, называючы свае самыя вялікія жаданьні, сказаў: „я вельмі хачу, каб першым прэзыдэнтам Беларусі стаў яе самы найлепшы сын – Зянон Станіслававіч Пазьняк

Рэальна, Лукашэнка перамог ужо ў першым туры, набраўшы больш як 50% галасоў; на другім месцы быў Пазьняк, на трэцім – Шушкевіч, а Кебіч на чацьвёртым. Аднак афіцыйна (у выніку маніпуляцыяў) ў другі тур выйшлі Лукашэнка і Кебіч. Але і на гэтым этапе яшчэ была магчымасьць не пусьціць Лукашэнку ў прэзыдэнцтва.

Праз дзень ці два пасьля першага туру выбараў мне патэлефанавалі ад Кебіча і папрасілі падтрымаць яго (была гаворка і з самім Кебічам).

Сытуацыя была такая, што адказ трэба было даваць імгненна, параіцца з Пазьняком магчымасьці не было. Я параіў Вячаславу Францавічу зьняць сваю кандыдатуру, пакінуўшы ў бюлетэні адно прозьвішча – Лукашэнка. У сваю чаргу, сказаў я, БНФ зьняў бы ўсіх сваіх назіральнікаў – а яны ў нас былі практычна на ўсіх выбарчых участках.

З улікам таго, што значная частка людзей (ня большая, але значная) ішла ня столькі „за Лукашэнку", колькі „супраць Кебіча", – на другі тур прыйшло б людзей значна менш, чым калі б Кебіч заставаўся ў бюлетэні. У выніку такіх дзеяньняў Кебіч прэзыдэнтам стаць ня мог – бо пасьля зьняцьця ягонай кандыдатуры ў бюлетэнях ягонага прозьвішча не было б, застаўся б адзін Лукашэн-

ка. Па-другое, пры адсутнасьці назіральнікаў ад БНФ улада атрымала б магчымасьць скарыстаць „адміністрацыйны рэсурс", што перад небясьпекай прыходу Лукашэнкі на прэзыдэнцкую пасаду падавалася меншым злом.

У адказ я пачуў, што „будзем думаць".

Пазьней выявілася (і гэта адлюстравана ва ўспамінах Фядуты), што якраз гэты, прапанаваны Кебічу варыянт, – быў той адзіны варыянт, які найбольш палохаў каманду Лукашэнкі.

Пакуль Вячаслаў Францавіч і ягонае найбліжэйшае атачэньне (Мясьніковіч, Антановіч, Краўчанка, Патупа, Замяталін і інш.) разважалі, мы зь Зянонам Пазьняком правялі перамовы зь некаторымі асобамі „першага эшалёну ўлады", якія тычыліся далейшых дзеяньняў у тым выпадку, калі прэзыдэнт у другім туры ня быў бы абраны. Падрабязнасьці гэтых перамоваў абнародаваць яшчэ ня час, пакуль жа адзначу, што варыянт – шляхам пэўных канстытуцыйных захадаў – прадугледжваў немагчымасьць абраньня Лукашэнкі ў наступным раўндзе выбараў (разглядалася і магчымасьць скасаваньня прэзыдэнцтва наагул).

На жаль, Кебічу „нараілі" ўдзельнічаць у другім туры. Тады мы зьвярнуліся з просьбай даць нам хаця б пяць хвілінаў тэле- і радыёэфіру, каб абвясьціць рашэньне Сойму БНФ і заклікаць нашых прыхільнікаў не ісьці на другі тур, альбо, у крайнім выпадку, выкрэсьліваць абодвух – Лукашэнку і Кебіча. Натуральна, мы пасьпелі распаўсюдзіць заклік сярод свайго актыву – але толькі тэлебачаньне і радыё магло б даць магчымасьць данесьці аргумэнтацыю да кожнага з тых, хто галасаваў за Пазьняка. Верагодна, да такой парады прыслухалася б і значная частка прыхільнікаў Шушкевіча.

Аднак людзі Кебіча эфіру нам не далі.

ПАЗЬНЯК І ЛУКАШЭНКА БЫЛІ НЯ Ў РОЎНЫХ УМОВАХ

Зьвярну ўвагу на адзін вельмі важны фактар, пра які ўжо аднойчы даводзілася казаць. Традыцыйна, аналізуючы прэзыдэнцкую кампанію 1994 году, аналітыкі гавораць пра „роўныя магчымасьці" тых кандыдатаў, якія былі ў Апазыцыі да Кебіча. Асабліва любяць паўтараць гэта цяпер ужо былыя арганізатары выбарчай кампаніі Лукашэнкі – маўляў, Лукашэнка і Пазьняк былі пастаўленыя ў падобныя ўмовы, іх аднолькава прыціскалі ўлады. І таму барацьба была нібыта справядлівай.

Усё гэта вельмі далёка ад ісьціны.

Выбарчую кампанію 1994 году шмат у чым вырашыла пазыцыя сродкаў масавай інфармацыі, у тым ліку (і ў першую чаргу) і да пачатку самой кампаніі. І тут варта параўнаць інфармацыйныя магчымасьці Лукашэнкі і Пазьняка і інфармацыйную атмасфэру вакол іх.

З самага моманту ўтварэньня Аргкамітэту БНФ Пазьняк стаў мішэньню для зьнішчальных паклёпаў – прычым па ўсіх каналах афіцыйнай прапаганды. Ніводны рэдактар афіцыйных (тады – камуністычных) газэт падчас свайго знаходжаньня на пасадзе не пажадаў разабрацца, дык ці сапраўды лідэр БНФ „фашыст", „экстрэміст", і што павінна, а што не павінна ўкладацца ў паняцьце „нацыяналіст". Пасьля абраньня Пазьняка дэпутатам гэтая паклёпніцкая хваля спачатку прыцішылася, аднак недзе з 1992 году зноў узмацнілася – толькі паклёпы былі ўжо больш вытанчаныя, калі такое вызначэньне дапушчальнае ў дачыненьні да паклёпаў.

Той вельмі абмежаваны доступ да эфіру, які мелі дэпутаты Апазыцыі, Пазьняк выкарыстоўваў не дзеля самарэклямы, а ў мэтах тлумачэньня праграмных палажэньняў БНФ ды захадаў, якія ўрад павінен быў бы рабіць дзеля ўмацаваньня сувэрэнітэту.

Мэтанакіраваная, пасьлядоўная прапагандысцкая стратэгія паклёпу мела свой эфэкт. У дні выбарчай кампаніі ў Воршы, здаецца, мне давялося быць удзельнікам адной фантасмагарычнай размовы, у рэальнасьць якой я б не паверыў, калі б мне расказаў пра яе хтосьці іншы. Я даводзіў выбарцу-пэнсыянэру, што Пазьняк ня мог у час вайны служыць у паліцыі. „У якім годзе вайна скончылася? У 1945-м, правільна?" – „Правільна" – „А Пазьняк нарадзіўся ў 1944-м, дык колькі яму было? Толькі год быў, згодны?" – „Згодны... Ай, не дурыце мне галаву. Служыў ён у паліцыі!"

Лукашэнка ж быў „любімцам" СМІ – часьцей, праўда, ён нёс бязглузьдзіцу, але пры гэтым да-

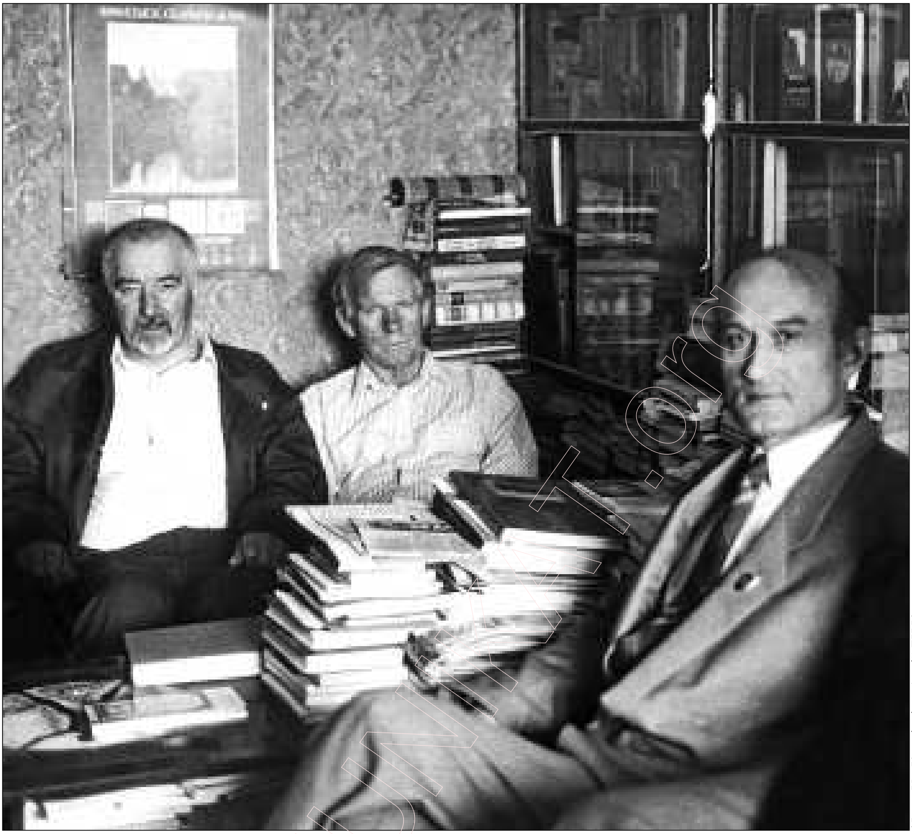

(Фота Ул. Кармілкіна, Архіў БНФ).

Рыгор Барадулін, Васіль Быкаў, Зянон Пазьняк у кабінэце В. Быкава на вул. Танкавай у Менску. 19.06.1993 г.

ваў нейкую інфармацыйную нагоду. У 1993 годзе пасьля абраньня (з падачы Шушкевіча і Лябедзькі) кіраўніком „антыкарупцыйнай камісіі" на яго была зробленая стаўка як праімпэрскімі сіламі ў Маскве (адсюль інтэрв'ю ў маскоўскіх газэтах), гэтак і камандай Кебіча (жадалі рукамі Лукашэнкі зваліць Шушкевіча і запляміць Апазыцыю). У верасьні 1993 – сакавіку 1994 году Лукашэнка атрымаў практычна неабмежаваны доступ да тэле- і радыёэфіру – аж да моманту антыкебічаўскага выступу 27 сакавіка. Вось тут каналы яму перакрылі – але было позна.

Зрэшты, і пасьля гэтага дзяржаўныя СМІ працавалі на Лукашэнку – бо афіцыйная прапаганда была накіраваная супраць ідэяў Народнага фронту. І гэта нават было больш вызначальна, чымсьці колькасьць зьяўленьня Пазьняка альбо Лукашэнкі на тэлеэкранах ці падтрымка асобнымі журналістамі.

З другой паловы 1992 году афіцыйная прапаганда заняла агрэсіўна антынезалежніцкія, пасутнасьці, антыбеларускія пазыцыі. Практычна два гады грамадзтва наступальна апрацоўвалася ў прарасейскім, „інтэграцыйным" і антыдэмакратычным духу. З пачаткам выбарчай кампаніі гэтая рыторыка толькі ўзмацнілася.

Фармальна афіцыйная прапаганда, тэлебачаньне, радыё і друк агітавалі за Кебіча – а рэальна агітавалі за тое ж, за што выступаў і Лукашэнка. Прычым Лукашэнка на фоне гэтых антынезалежніцкіх лёзунгаў выглядаў больш энэргічным палітыкам, чым прэм'ер. Кебіч агітаваў за далу-

чэньне да расейскай рублёвай зоны – Лукашэнка крытыкаваў прэм’ера за прамаруджваньне і абяцаў, што пры ім рубель зьявіцца хутчэй. Кебіч вінаваціў у „развале эканомікі” распад СССР – Лукашэнка нагадваў, што ў тым ліку і Вячаслаў Францавіч падпісаў віскулёўскія пагадненьніі. Кебіч заяўляў, што без Расеі беларуская эканоміка ня вытрымае – Лукашэнка ішоў далей і патрабаваў аднаўленьня СССР.

Словам, агульны тон афіцыйнай прапаганды быў вельмі выгадны Лукашэнку і адыграў, мяркую, ключавую ролю ў ягонай перамозе. Гэтую акалічнасьць замоўчваюць колішнія паплечнікі Лукашэнкі – магчыма, таму, што ў іншым разе ім давядзецца тлумачыць, чаму ж яны самі выступілі супраць незалежнасьці Беларусі.

Дарэчы, аналізуючы і параўноўваючы прапагандысцкі фон пачатку 1990-ых і пачатку 2000-ых, на якім падаецца вобраз лідэра Народнага Фронту, заўважаеш шмат паралеляў і адсутнасьць якіхнебудзь істотных зьменаў. І тычыцца гэта ня толькі афіцыйных СМІ.

То Дземянцей напіша ў мэмуарах, што нібыта Пазьняк з Навумчыкам пагражалі яго павесіць (пры гэтым патрабаваньне аб адстаўцы з вуснаў Лукашэнкі ў жніўні 1991-га Дземянцей „таварышу прэзыдэнту” дараваў) . То Кебіч заявіць, што бачыў кінастужку, дзе нібыта Пазьняк заклікаў выпусьціць з турмаў усіх злачынцаў і пасадзіць туды членаў ураду і актыўных камуністаў (пра словы Лукашэнкі вясной 1994-га, што Кебіч „будзе сядзець у турме”, экс-прэм’ер ня ўзгадвае. А стужка такая пра Пазьняка, калі б існавала, не сыходзіла б з тэлеэкранаў).

І ўжо ўсе, без выключэньня былыя дэпутаты ВС 12 скліканьня, якія пасьлядоўна блякавалі прапановы Апазыцыі БНФ, якія падтрымалі рэфэрэндум 1995 года і радаваліся зьбіцьцю дэпутатаў – абавязкова падкрэсьляць „нацыяналрадыкалізм” Пазьняка і тут жа расшыфруюць: хацеў, каб размаўлялі па-беларуску. На гэтым звычайна ставяць кропку і той хто адказвае, і той хто пытае, не спрабуючы высьветліць – дык а ў чым быў „радыкалізм”? Насамрэч, БНФ не прапаноўваў нічога больш „радыкальнага” за практыку, якая існуе ў цывілізаваных краінах (у Францыі, напрыклад, закон прадугледжвае прыярытэты францускай мовы над ангельскай, за шыльду па-ангельску ўладальнік бізнэсу можа заплаціць салідны штраф; існуе нават „моўная паліцыя”. Аднак нават да гэтага Пазьняк ніколі не заклікаў).

Паводзіны беларусафобаў зразумелыя: у справе дзяржаўнай незалежнасьці і існаваньня Беларускай нацыі беларуская мова ёсьць галоўным чыньнікам і яны (у адрозьненьне ад некаторых беларусаў) ўсьведамляюць гэта.

ПАСВЕДЧАННЕ

Пасьведчаньне С. Навумчыка аб даверанай асобе кандыдата ў Прэзыдэнты Рэспублікі Беларусь З. Пазьняка. 7.06.1994 г.

Але вось дзіўная акалічнасьць: сярод паплечнікаў Пазьняка, ды наогул сярод дэпутатаў ВС 12 скліканьня, шмат тых, хто актыўна выступаў і выступае ў абарону беларускай мовы (а нават і часьцей, бо ў асноўным Пазьняк закранае тэмы палітыкі, дзяржаўнага будаўніцтва і Незалежнасьці). Аднак найбольш абразьлівыя абвінавачваньні накіраваныя менавіта Пазьняку.

Калі прычыны заяваў афіцыйнай лукашэнкаўскай прапаганды зразумелыя, дык чым патлумачыць непрыхільныя словы тых, хто цяпер залічвае сябе да Апазыцыі?

Прычым нікому зь іх асабіста Пазьняк, як кажуць, не перайшоў дарогу – ні ў атрыманьні грантаў на палітычную дзейнасьць (бо ніколі іх ня меў), ні ў чарзе ў маскоўскія кабінэты (бо наконт Расеі

Мітынг БНФ. Ліпень 1994 г. Выступае Васіль Быкаў. Вядучы С. Навумчык.

выказаўся адназначна). Можна было б уявіць, што баяцца палітычнай канкурэнцыі – але ж заяўляюць, што не баяцца, зусім не баяцца і, як заклінаньне, паўтараюць, што „Пазьняка ўжо няма”.

Можа быць толькі адно тлумачэньне.

Пазьняку ня могуць даравацъ Курапатаў і аднаўленьня Незалежнасьці.

Масква ня можа даравацъ сваёй паразы. Ворагі беларушчыны разумеюць, што ягонае імя волю лёсу ўжо зрабілася назыўным, пераўтварылася ў сымвал, і ў сьвядомасьці грамадзтва зьвязанае з Незалежнасьцю і нацыянальнай ідэяй. Менавіта Пазьняк і Народны Фронт валодаюць гэтай магутнай і небясьпечнай для Крамля ідэяй. І гэтую ідэю немагчыма ні адабраць, ні зьнішчыць – у гэтым і небясьпека. Ім добра вядома, што шукаць кампраміс з Пазьняком, што да беларушчыны і Незалежнасьці – марная справа. Якраз таму нянавісьць да Пазьняка і набыла пэрманэнтны характар, яна ўсьвядомленая і пасьлядоўная, бо за ягоным імем стаць нешта большае, чым ён сам як чалавек, за гэтым імем – ідэя вольнай Беларусі і змаганьня зь яе нішчыцелямі.

Адкрыцьцё пахаваньняў дзесяткаў тысячаў ахвяраў было ўдарам ў самае сэрца камунізму. Як Асвэнцым ёсьць напамінкам пра злачынствы фашызму, аб які разьбіваюцца аргумэнты адрынальнікаў існаваньня Галакосту, - гэтак жа Курапаты застаюцца сьведчаньнем зьверстваў камуністычнага тэрору, перад якім спробы апраўдаць, адмыць ідэалёгію Маркса-Энгельса-Леніна ўспрымаюцца альбо глупствам, альбо цынізмам. Курапаты застануцца, нават калі іх закатаюць пад асфальт (але перакананы, што ў будучым беларусы створаць тут нацыянальны мэмарыял. Ён ужо ствараецца народам і ўжо існуе).

Абнародаваньне праўды пра Курапаты надало імпульс новаму нацыянальнаму Адраджэньню, і ў выніку – аднаўленьню беларускай Незалежнасьці. Гэта дыямэтральна супярэчыць спрадвечным (менавіта так – цягам стагодзьдзяў, незалежна ад канфігурацыі сымвалаў на крамлёўскіх вежах) інтарэсам Масквы, якая стагоддзямі ставіла мэту зьнішчыць Вялікае Княства Літоўскае – Беларусь і думала, што ў XX стагодзьдзі зь беларусамі расправілася назаўсёды. Тое, што Беларусь, дзякуючы намаганьням Народнага Фронту і яго лідэра, аднавіла сваю незалежнасьць і зноў існуе як дзяржава– з пункту гледжаньня імпэрыі і яе абаронцаў – недаравальна.

З імем гэтага чалавека вяжацца для Масквы пастаянная небясьпека. Таму ў Менску, Варшаве альбо Нью-Ёрку, ды хоць на Месяцы – Пазьняк будзе ўспрымацца імпэрыяй ворагам нумар адзін.

І ў 1994 годзе супраць яго была накіраваная ўся моц праімпэрскай прапагандысцкай машыны.

КДБ І ЛУКАШЭНКА: НЕРАЗЛУЧАНЫЯ БЛЯЗЬНЯТЫ

Лукашэнка сам неаднаразова прызнаваўся ў тым, што роля КДБ у ягоным прасоўваньні на пасаду прэзыдэнта была вызначальнай.

Вядома, што Лукашэнка служыў у памежных войсках КДБ СССР, пад час дэпутацтва абараняў

Аблічча намэнклятурнага рэжыму. АМАП перагарадзіў дарогу калёне БНФ 9 траўня 1994 г. У цэнтры С. Навумчык, З. Пазьняк, В. Быкаў.

„чэкістаў", а ягонае прэзыдэнцтва адзначанае прызначэньнем афіцэраў КДБ на ключавыя пасады, ўзмацненьнем ролі спэцслужбаў і вяртаньнем іх да мэтадаў часоў сумнавядомага Андропава.

Што ж да падзеяў 1994 году, дык кропкі над „і" ў гэтай тэме паставіла прызнаньне былога афіцэра контравыведкі КДБ Сяргея Аніські, апублікаванае ў 1996 годзе:

„Няма нічога патаемнага, што калі-небудзь не зрабілася б відавочным. Аляксандар Рыгоравіч сваім узыходжаньнем шмат у чым абавязаны Камітэту Дзяржаўнай Бясьпекі, альбо, па меншай меры, асобным яго кіраўнікам. У пэрыяд прэзыдэнцкіх выбараў у спэцслужбе была створаная ініцыятыўная група падтрымкі Аляксандра Лукашэнкі, ідэйным натхняльнікам якой зьяўляўся Валеры Кез (генэрал, намесьнік старшыні КДБ РБ – С.Н.). Шматлікія супрацоўнікі цэнтральнага апарату Камітэту ў Менску і абласных упраўленьняў КДБ адсочвалі абстаноўку пад час выбараў, кантралявалі дзеяньні асноўных канкурэнтаў на прэзыдэнцкую пасаду і прадстаўлялі папераджальную інфармацыю ў штаб Аляксандра Рыгоравіча. Менавіта камітэтчыкі своечасова атрымалі зьвесткі аб прыбыцьці з Уралу двух кілераў і іх месцазнаходжаньні на адной з дзяржаўных рэзідэнцыяў. Наўмысная ўцечка інфармацыі ў прэсу не дазволіла некаторым экс-чыноўнікам дзяржаўнага маштабу ажыцьцявіць гэтую злачынную акцыю. Менавіта чэкісты ведалі сапраўдную карціну лёзьненскага замаху, фінансаваньня прэзыдэнцкай кампаніі і парупіліся схаваць „канцы ў ваду". Матэрыялы аб нэгатыўных аспэктах гандлю зброяй, развале войска і злачыннай дзейнасьці дзяржчыноўнікаў, якія знаходзілі жывы водгук у выбаршчыкаў, таксама перадаваліся Аляксандру Рыгоравічу з будынку па вул. Камсамольскай" („Белорусская деловая газета", 15 лютага 1996 г.).

НОВЫ ПАРАДАК. АНТЫБЕЛАРУСКІ

Бясспрэчна – ў прыходзе Лукашэнкі была зацікаўленая Масква. Аднак свае „варыянты" Крэмль навязваў і летувісам, і, пазьней, украінцам – аднак яны іх адрынулі; беларусы ж, як бы там ні было, самі схапіліся за кола гісторыі ў жаданьні яго спыніць.

Дзень абраньня Лукашэнкі прэзыдэнтам можна было б назваць канцом пэрыяду апошняга беларускага Адраджэньня. Аднак яшчэ на працягу дзесяці месяцаў над краінай лунаў Бел-Чырвона-Белы Сьцяг, „Пагоня" была дзяржаўным гэрбам, а беларуская мова мела статус адзінай дзяржаўнай. Але ўжо ў пачатку верасьня ўдзельнікі Дня вайсковай славы (гадавіны бітвы пад Воршай) былі сустрэтыя кардонам АМАПу.

Кіраўніком новаўтворанай прэзыдэнцкай адміністрацыі стаў Леанід Сініцын, і літаральна зь першых дзён пачалося „інтэграваньне" ў Расею.

Праз тыдзень пасьля інаўгурацыі Лукашэнкі, 28 ліпеня, дэпутаты Апазыцыі БНФ і члены Ценявога Кабінэту адаслалі ў адміністрацыю прэзыдэнта заўвагі (па пунктах) да праекту Дамовы аб дружбе і супрацоўніцтве паміж Беларусьсю і Расеяй. Мы

(Архіў БНФ).

Пратэст супраць „новага парадку” Лукашэнкі і К°. Снежань 1994 г.

папярэджвалі, што Дамова (праект распрацоўваўся ў Маскве) складзеная „з мэтай забясьпечыць на міждзяржаўным узроўні палітычныя, прававыя і эканамічныя ўмовы для інкарпарацыі Беларусі ў Расейскую Фэдэрацыю, падрыву нашай дзяржаўнай самастойнасьці, падпарадкаваньня нашай эканомікі Расеі, захопу нацыянальнай уласнасьці і маёмасьці расейскімі суб’ектамі гаспадараньня, юрыдычнымі і фізычнымі асобамі”.

Адказу на гэта мы не атрымалі. Каманда „маладых ваўкоў” адразу дала зразумець, якія парадкі будуць усталяваныя ў краіне і якая будзе існаваць мадэль узаемаадносін зь беларускімі нацыянальнымі сіламі, у якіх яны бачылі нават не палітычных апанэнтаў, а праціўнікаў.

Сутнасьць гэтых узаемаадносін – „вас папросту не існуе”. Калі пры віцэ-прем’еру Дзямчуку як куратару СМІ, і Бутэвічу як міністру інфармацыі дэпутаты Апазыцыі БНФ з другога, з трэцяга разу, але „выбівалі” паўгадзіны тэлеэфіру – пры віцэ-прем’еру Ганчару і Начальніку ўрраўленьня інфармацыі А. Фядуце мы не атрымалі ніводнай хвіліны; новыя гаспадары нават не абцяжарвалі сябе адказаць хаця б фармальнымі адпіскамі. Між тым, гэта ішло насуперак закону, у дадзеным выпадку – Закону аб статусе дэпутата Вярхоўнага Савета. І гвалт над законнасьцю ў краіне пры новаабраным прэзыдэнце пачаўся менавіта з гэтага.

АПОШНІ ШАНЕЦ ПАРЛЯМАНТАРЫЗМУ

Пасьля прэзыдэнцкіх выбараў лідэры парлямэнцкіх фракцыяў (БНФ, камуністаў і сацыялістычнай партыі на чале зь віцэ-сьпікерам Кузняцовым) у выніку перамоваў і кансультацыяў пагадзіліся на прыняцьцё новага Закону аб выбарах па прапарцыйна-мажарытарнай сыстэме. 75% парлямэнту (215 мандатаў) абіраліся па акругах, а 25 адсоткаў (65 мандатаў) па партыйных сьпісах (Пазьняк і я згодна фронтаўскага праекту закона аб выбарах накіравалі прапанову аб суадносінах 50/50, але для большасьці дэпутатаў гэта быў за-

надта „рэвалюцыйны” крок. Зрэшты, мы адмыслова прапанавалі такі варыянт, каб суадносіны 75/25 успрымаліся як кампраміс і былі заканадаўча прынятыя). Канешне, гэта задавальняла партыйных лідэраў найбольш уплывовых партыяў, паколькі ўсе яны (лідэры) гарантавана праходзілі ў парлямэнт.

Што такі варыянт мог даць Беларусі?

Найперш – Вярхоўны Савет 13 скліканьня меў бы прынцыпова іншы расклад палітычных сілаў. За кандыдатаў БНФ на выбарах у 1995 годзе прагаласуе каля мільёна выбарцаў. Гэта значыць, што ў выпадку наяўнасьці партыйных сьпісаў дэпутаты Фронту мелі б мінімум 20 адсоткаў „партыйных” мандатаў, гэта значыць – каля 15 чалавек (гэта мінімум). І нават пры тым, што ніводны дэпутат БНФ не абраўся б па акрузе (што пазьней і адбылося), БНФ меў бы прадстаўніцтва ў Вярхоўным Савеце ў якасьці найменш як пятнаццаці дэпутатаў.

Зразумела, што ўзначальваў бы сьпіс БНФ і прайшоў бы ў ВС Пазьняк. Пазьней Лявон Баршчэўскі заўважыў, што менавіта адсутнасьць Пазьняка на сумна вядомых начных перамовах Шарэцкага і членаў Прэзыдыюму ВС з Лукашэнкам пры пасярэдніцтве Чарнамырдзіна і іншых прадстаўнікоў Крамля ў лістападзе 1996 г. дазволіла падпісаць пагадненьне аб спыненьні імпічмэнту. Сам Пазьняк на пытаньне, што ён рабіў бы ў той сытуацыі, адказвае, што фізычна выцягнуў бы Шарэцкага за каўнер. У верагоднасьці менавіта такога варыянту паводзін Пазьняка ў мяне асабіста няма ніякага сумневу. Аднак быць на тых перамовах Пазьняк мог толькі ў адным выпадку – калі б меў статус дэпутата Вярхоўнага Савета (прысутнічалі ж там Карпенка і Калякін). Калі б Пазьняк быў на тэрыторыі Беларусі, але ня быў бы дэпутатам – шанцаў патрапіць на перамовы ў яго не было б ніякіх (як не патрапіў ён ні на воднае паседжаньне ці мерапрыемства ВС 13 скліканьня – бо не было дэпутацкага мандату).

Шэраг палітолягаў і палітыкаў (напрыклад, той жа Пазьняк) лічаць, што шанец на дэмакратычнае разьвіцьцё Беларусі быў страчаны ўвосень 1992 году, калі ВС адмовіўся прызначыць рэфэрэндум аб новых выбарах. Мне ж падаецца, што канчаткова ён быў страчаны якраз увосень 1994-га, калі быў заблякаваны закон аб выбарах па зьмяшанай сыстэме.

Да моманту пачатку восеньскай сэсіі мы ўжо пераканалі большасьць дэпутатаў у мэтазгоднасьці прыняцьця такога закону. Канструктыўную пазыцыю заняў і Старшыня ВС М. Грыб. Перад сэсіяй дэпутатаў Грыб сабраў дэпутатаў, у тым ліку і прадстаўнікоў антынацыянальна настроенай вэтэранскай арганізацыі, каб ужо ўласным аўтарытэтам паўплываць на іх пазыцыю. Былі запрошаныя і лідэры партыяў, якія не былі дэпутатамі. Аргумэнты прыхільнікаў новага варыянту выбарчага закону, як быццам, успрымаліся. Аднак потым на трыбуну ўзьнялася, як яе прадставілі, „палітоляг” Вольга Абрамава (пазьней – лідэр арганізацыі, якая пазыцыянавала сябе часткай расейскай партыі „Яблоко”). Абрамава азнаёміла прысутных з вынікамі нейкага быццам бы сацыялягічнага апытаньня. Зь яго нібыта вынікала, што калі выбары пройдуць па новым варыянце Закону – „бэнээфаўцы возьмуць 80 працэнтаў складу парлямэнту, а то і болей”. Гэтае глупства выклікала шок у дэпутатаў-вэтэранаў.

І ўсё ж, верагоднасьць правесьці закон на сэсіі ўсё яшчэ заставалася. Як пацьвярджаюць дэпутаты Апаазыцыі БНФ, арганізатарам блякаваньня гэтага законапраекту ў Вярхоўным Савеце выступіў прадстаўнік прэзыдэнта ў ВС Анатоль Лябедзька. Тады, увосень 1994-га, Лябедзька не ўваходзіў ні ў якую партыю, але аддана праводзіў у Вярхоўным Савеце палітыку Лукашэнкі.

Прыход да ўлады Лукашэнкі практычна адразу спыніў працэс фрагмэнтарнага адраджэньня беларускасьці, які БНФ удавалася праводзіць праз дзяржаўныя структуры і мэханізмы. Калі пры Кебічу яшчэ можна было – на ўзроўні асабістых кантактаў – дамовіцца пра рэалізацыю нейкіх адукацыйных ці культурніцкіх праектаў, дык з новай камандай, як яны сабе называлі, „прагматыкаў”, гэта ня мела выніку.

Не спрыяў разьвіцьцю беларускасьці і новапрызначаны віцэ-прэм’ер па культурных і сацыяльных пытаньнях Віктар Ганчар, ад якога я ў тыя часы ніколі ня чуў беларускага слова. Зрэшты, Ганчар хаця б не перашкаджаў. З пачатку 1995 году ўся ідэалёгія апынулася ў руках расейскага палкоўніка Ўладзімера Замяталіна, які і не хаваў

свайго варожага стаўленьня як да беларускай мовы, гэтак і да самога права беларускай нацыі на дзяржаўную незалежнасьць.

РЭФЭРЭНДУМ-95. ГАЛАДОЎКА Ў ПАРЛЯМАНЦЕ СКОНЧЫЛАСЯ ПЕРАМОГАЙ ДЭПУТАТАЎ БНФ, АЛЕ БЫЛА ЛІКВІДАВАНА СІЛАЙ

Вясной 1995 года Лукашэнка выступіў з ініцыятывай правесьці рэфэрэндум, вынікам якога павінны стаць скасаваньне беларускай мовы як адзінай дзяржаўнай, скасаваньне Бел-Чырвона-Белага Сьцяга і гэрбу „Пагоня" як дзяржаўных сымваляў, эканамічная інтэграцыя з Расеяй і права прэзыдэнта на роспуск парлямэнту. Адным з праваднікоў ідэі рэфэрэндуму быў кіраўнік прэзыдэнцкай адміністрацыі Леанід Сініцын.

Прэзыдэнцкая ініцыятыва мела антыканстытуцыйны характар, паколькі супярэчыла артыкулам Закону аб рэфэрэндуме (галоўнае – на рэфэрэндум не павінны выносіцца пытаньні, якія закранаюць нацыянальныя каштоўнасьці).

Яшчэ 23 сакавіка 1995 г. дэпутаты Апазыцыі БНФ падрыхтавалі праект пастановы ВС, у якой прапаноўвалася адхіліць прапанову Лукашэнкі аб рэфэрэндуме на той падставе, што „пытаньні аб статусе рускай мовы і дачыненьнях з Расейскай Фэдэрацыяй супярэчаць частцы 3 артыкула 3 Закону „Аб народным галасаваньні (рэфэрэндуме) у Рэспубліцы Беларусь", а пытаньні аб Дзяржаўным гербе і сьцягу, а таксама магчымасьці роспуску Вярхоўнага Савета ня маюць юрыдычнай дакладнасьці і не даюць магчымасьці атрымаць адназначны адказ".

Гэтыя і іншыя аргумэнты пра антызаконнасьць рэфэрэндуму прыводзіліся намі на сэсіі, але прыхільнікі Лукашэнкі, пракамуністычныя дэпутаты (асабліва так званыя „вэтэраны"), былі безаглядныя ў сваёй антыбеларускасьці.

Да дня галасаваньня 11 красавіка ўсе традыцыйныя, клясычныя парлямэнцкія мэтады (унясеньне альтэрнатыўных варыянтаў, выступы на сэсіі, звароты да камісіяў і да дэпутацкіх групаў, да Старшыні парляманту, апэляцыі да законнасьці і Канстытуцыі, кулюарная праца) былі намі вычарпаныя і не далі эфэкту. Заставаліся – нетрадыцыйныя.

Увечары 10 красавіка, сабраўшыся ў 363 пакоі Апазыцыі, мы абмеркавалі варыянты магчымых дзеяньняў. Не выключалася і галадоўка. Рашаючае слова па агульнай згодзе пакінулі за Пазьняком, якое ён паведаміць кожнаму на раніцы ў залі за хвіліну да пачатку паседжаньня (гэта былі меры перасьцярогі перад подслухам, інакш нашыя пляны маглі сарваць). Вечарам Пазьняк быў на Ўправе БНФ і папярэдзіў Фронтаўцаў пра магчымыя важныя падзеі заўтра ў Вярхоўным Савеце. На выпадак узьнікненьня „надзвычайнай сытуацыі" (калі дзеяньні Старшыні Фронту будуць абмежаванымі) ён абавязаў свайго намесьніка Ю. Хадыку ўзяць тады на сябе арганізацыю дзеяньняў БНФ. На раніцы Хадыку быў перададзены ліст Пазьняка пра сутнасьць акцыі ў Вярхоўным Савеце і адпаведныя распараджэньні. Канчатковае рашэньне пра дзеяньні ў парляманце было прынятае ўначы на кватэры Валянціна Голубева, да якога прыехалі Зянон Пазьняк і Сяргей Антончык. (А 8-й раніцы Пазьняк, як было дамоўлена, удакладніў яшчэ сваё рашэньне з А. Трусавым і, здаецца, з У.Заблоцкім – сваімі намесьнікамі па Апазыцыі.)

Але раніцай наступнага дня на сэсію я ўжо ехаў з поўным разуменьнем, што будзе абраны менавіта такі (галадовачны) варыянт (здаецца, мне нехта патэлефанаваў, ці Пазьняк, ці Голубеў, і паведаміў пра рашэньне).

Я нават за некалькі хвілінаў да сэсіі заехаў у офіс нашага агенцтва ”Павет” і даслаў факс у Мюнхэн, дзе на радыё „Свабода" была на стажыроўцы жонка Галіна, якая павінна была назаўтра вяртацца ў Менск. Паведаміў, што сустрэць яе не змагу (сустрэла яе ў аэрапорце Галіна Вашчанка). Я таксама рыхтаваўся 14 красавіка, не спыняючы галадоўкі, выступіць у Канстытуцыйным Судзе.

Раніцай 11 красавіка ў 9.30 сэсія, як заўсёды, пачалася з разьдзелу „Рознае". Анатоль Вяр-

цінскі, Мікалай Крыжаноўскі гаварылі пра ганебнасьць рэфэрэндуму. Юры Беленькі сказаў пра пляны „Газпраму” забраць сабе беларускую транспартную сыстэму (вось калі яшчэ прагучала папярэджаньне з трыбуны ВС!). Сяргей Анончык выступіў пра карупцыю ў бліжэйшым атачэньні Лукашэнкі. Выступіў і я, расказаўшы пра сустрэчу ля Вярхоўнага Савету з выбаршчыкамі.

„Навумчык С.І.: Мне даручана зачытаць наказ выбаршчыкаў, дадзеных дэпутатам Вярхоўнага Савета ад Апазыцыі БНФ падчас справаздачнай сустрэчы ў красавіку ў Менску. „Выслухаўшы інфармацыю аб працы ў Вярхоўным Савеце, аб прапановах па ратыфікацыі пагадненьняў з Расеяй, пра ініцыятывы прэзыдэнцкай улады ў правядзеньні рэфэрэндуму аб мове, аб адмаўленьні ад гістарычнай беларускай і дзяржаўнай сімволікі, аб эканамічнай інтэграцыі з Расеяй і аб наданьні абсалютных уладных паўнамоцтваў прэзыдэнту, мы, выбаршчыкі горада Менска, што сабраліся 9 красавіка 1995 года на спатканьне з дэпутатамі Вярхоўнага Савета ад Апазыцыі БНФ, заяўляем, што прэзыдэнцкая ініцыятыва аб рэфэрэндуме супярэчыць закону і Канстытуцыі. Гэтыя рэфэрэндумы, калі б яны адбыліся, толькі зганьбілі б нашу краіну, раскалолі і пасварылі наш народ, яны не палепшылі б, а пагоршылі б жыцьцё людзей.

Мы, выбаршчыкі з розных раёнаў Менску, даем наказ нашым дэпутатам Вярхоўнага Савета ад Апазыцыі адстойваць канстытуцыйныя нормы і законы нашай дзяржавы ў Вярхоўным Савеце і не пагаджацца з прэзыдэнцкай ініцыятывай генебных для Беларусі рэфэрэндумаў, не галасаваць за ратыфікацыю невыгодных пагадненьняў з Расеяй. Лукашэнка ня выканаў сваіх абяцаньняў – не спыніў рост цэнаў, не запусьціў заводы, не пачаў рэформы, не зьнішчыў карупцыю. Жыць стала яшчэ горай і цяжэй. Зьневажаецца чалавек, наша краіна, наша мова, нашы нацыянальныя каштоўнасьці. Улада ня мае права зьдзекавацца з народа, які гэту ўладу стварыў.

Мы пратэстуем і не прымаем такую антынародную палітыку. Патрабуем ад прэзыдэнта Лукашэнкі зьняць сваю ініцыятыву аб рэфэрэндуме. Просім нашых дэпутатаў ад Апазыцыі Народнага Фронту адстойваць нашы грамадзянскія, чалачечыя, сацыяльныя правы. Наша краіна наш народ дастойны лепшага жыцьця і лепшай долі”. Прынята аднагалосна”.

У 9.25 да трыбуны выйшаў лідэр БНФ.

Пазьняк З.С.: „Спадары дэпутаты! Мінула амаль пяць гадоў дзейнасьці Вярхоўнага Савета, у якім усё вызначала і вызначае былая камуністычная наменклятурная большасьць. Які ж вынік вашай дзейнасьці за пяць гадоў, спадары дэпутаты? Што вы нарабілі і што натварылі?

Пяць гадоў назад у нас быў аднолькавы жыцьцёвы ўзровень, як і ў краінах Балтыі. Але краіны Балтыі пайшлі па шляху свабоды і эканамічных рэформаў і цяпер ужо пачынаюць карыстацца пладамі сваёй разумнай палітыкі. Беларусь жа, дзякуючы перш за ўсё вашай дзейнасьці, пакацілася ў яму жабрацтва, разбурэньня эканомікі, інфляцыі. Ад рэформаў адмовіліся, краіну абрабавалі, народ абакралі, маёмасьць „прыхватызавалі”. У людзей забралі грашовыя ўклады і аблігацыі, не далі ні зямлі, ні працы, ні нармальнага сацыяльнага зебесьпячэньня. На кожную душу павесілі велізарную дзяржаўную пазыку.

І што ж прапануеце вы цяпер, разам з вашым прэзыдэнтам, якога вы прыдумалі, спадары дэпутаты? Што прапануеце вы цяпер, пад заслону, у канцы вашай бясплённай і разбуральнай дзейнасьці? Абрабаваўшы народ, вы, топчучы Канстытуцыю і закон, прапануеце яму рэфэрэндум аб яго сьвятой беларускай мове, аб яго гістарычным сьцягу і гэрбе ва ўмовах жабрацтва, бяспраўя, інфармацыйнай блякады і поўнага беззаконьня. Абрабаваўшы народ, вы прапануеце яму грамадцкі раскол і грамадзянскае супрацьстаяньне. Абрабаваўшы народ, вы гатовыя прадаць незалежнасьць яго Бацькаўшчыны, кінуць яго пад эксплуатацыю і расправу сваёй і замежнай мафіі. Вось вынік вашай пяцігадовай дзейнасьці.

Мы, дэпутаты Апазыцыі Беларускага Народнага Фронту, пратэстуем супраць зьдзекаў над нашым народам, над нашай Айчынай, над вашай Канстытуцыяй і законамі Рэспублікі Беларусь. Вычарпаўшы ўсе магчымасьці, у знак пратэсту супраць антызаконнасьці і згубнасьці вашых дзеяньняў мы аб’яўляем галадоўку тут, у цэнтры гэтай залі. Пачынаем яе цяпер, з гэтай хвіліны. Мы патрабуем выкананьня Канстытуцыі, законаў

KAMUNIKAT.org

Галадоўка дэпутатаў Апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце.

kamunikat.org

(Фота С. Грыца).

Рэспублікі Беларусь, свабоды слова і ліквідацыі цэнзуры… (Шум у зале)… спыніць рабаваньне народа і Бацькаўшчыны! (Шум у зале), Шаноўная Інэса Міхайлаўна! Вы – міністар аховы здароўя. Прашу Вас прыслаць урача і зафіксаваць пачатак галадоўкі. (Шум у зале). Прадаўжайце, спадары дэпутаты, сэсію".

Мы, некалькі дэпутатаў, выйшлі ў цэнтар залі і разам з Пазьняком селі на подыюм паабапал моўнай трыбуны тварам да залі, гледзячы дэпутатам намэнклятурнай большасьці проста ў вочы.

Мечыслаў Грыб, распачынаючы паседжаньне пасьля перапынку, заявіў, што „ёсьць прапанова параіцца з народам – трэба раіцца з народам". Трэба вызначыць, так мы робім ці ня так. Я хацеў бы, каб вы гэта зразумелі і не рабілі тое, што непатрэбна сёньня рабіць".

Аднак да мікрафонаў падыходзілі дэпутаты, зьнішчальна крытыкуючы ідэю рэфэрэндуму і самога Лукашэнку; некаторыя заяўлялі, што далучаюцца да галадоўкі.

„Трусаў А.А.: Фракцыя беларускай сацыялдэмакратычнай Грамады. Я зьвяртаюся першнаперш да спадара прэзыдэнта, да міжнароднай супольнасьці і да дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Выведаеце, што спадар прэзыдэнт груба парушыў Канстытуцыю, груба парушыў усе магчымыя законы, зьняўшы з пасады галоўнага рэдактара спадара Сярэдзіча. Я патрабую ад спадара Прэзыдэнта адмяніць свой незаконны ўказ і ў знак пратэсту далучаюся да сяброў па Апазыцыі і аб'яўляю галадоўку"

Алег Трусаў сеў побач з намі.

„Антончык С.А.: Апазыцыя Беларускага Народнага Фронту. Спадары дэпутаты! Дзе вы бачылі краіну, дзе судзяць ня тых, хто краде, а тых, хто выступае супраць гэтага крадзяжу? Спадар прэзыдэнт, ці ведаеце Вы, што банкам „Белаграпрамбанк", дзе быў старшынём Чыгір, у 1993–пачатку 1994 года было выдзелена 145 мільярдаў крэдытных рэсурсаў фірме „Пушэ"? Ці ведаеце вы, што фірма „Пушэ" зараз будуе катэдж Чыгіру? Ці мае права прэм'ер-міністар Чыгір займацца зараз кіраўніцтвам у вашай структуры? Чаму да гэтага часу не адхілены ад улады Сініцын, сыну якога плацяць камэрцыйныя фірмы больш за дзесяткі тысяч даляраў кожны год? Чаму не адхілены Ціцянкоў і іншыя людзі? Таму ў знак пратэсту я далучаюся да галадоўкі і патрабую адстаўкі тых людзей, якія зараз ня могуць, ня маюць права па маральных законах кіраваць нашай беларускай незалежнай дзяржавай".

Сяргей спусьціўся да трыбуны і сеў на падлозе.

„Маісееў Г.Ф. ….это делается для того, чтобы окончательно искоренить и белорусское сознание, и белорусский язык, и белорусскую государственность. .. Уважемый Лукашенко! Я боюсь, чтобы Вы не остались в лучшем случае в должности губернатора одной из российских областей. Подумайте, что Вы делаете. Остановитесь, пока не поздно".

Праз некалькі хвілінаў у Авальную залю прыбег Лукашэнка, заявіў, што „порядок здесь будет наведён".

Пасьля дэпутаты Апазыцыі Барыс Гюнтэр і Галіна Сямдзянава ізноў спрабавалі зьвярнуць увагу на неканстытуцыйнасьць рэфэрэндуму, на парушэньне працэдуры галасаваньня.

Выступіў Ніл Гілевіч: „Для мяне няма сумненьняў, што ўвесь гэты рэфэрэндум задуманы дзеля першага пытаньня – пытаньня аб мовах. Бачыце, учора прэзыдэнт ўжо даў згоду апошняе пытаньне зьняць, калі застануцца тры першыя. Калі мы добра патаргуемся, як учора, прадаючы свой гонар, ён здыме яшчэ два, запэўніваю вас. Але ніколі ня здыме пытаньня аб мове, таму што і ён, як і мы, выдатна разумее: будзе жыць мова беларуская – будзе Беларусь, ня будзе – будзе „Северо-Западный край". Курс, аб'яўлены на ліквідацыю мовы, гэта курс на ліквідацыю Беларусі".

Танальнасьць выступаў Лукашэнкі (ён сядзеў за сваёй прэзыдэнцкай трыбунай) рабілася ўсё больш істэрчынай. Нарэшце, ён даў зразумець, што ўсе ягоныя ініцыятывы накіраваныя супраць Незалежнасьці Беларусі: „мы окончательно сегодня воздадим должное и отдадим народу то, что мы здесь отняли у этого народа, в этом зале, с подачи вот этого деятеля, который там сидит тихонько в конце и улыбается. (тут і далей маюцца на ўвазе Шушкевіч і ратыфікацыя Вярхоўным Саветам Віскулёўскіх пагадненьняў – С.Н.) Ну, неужели вам принести стенограмму, я её прочитал, ещё с того страшного заседания, кторое мы провели здесь? Неужели вам надо напоминать

(Фота С. Грыца).

Галадоўка дэпутатаў Апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце.

то, что мы здесь натворили? Так если нашёлся человек, плохой или хороший, и берёт на себя ответственность, инициирует эти вопросы, почему вы не хотите подержать?... Сегодня для каждого вопрос – это вопрос детей. По той же русской мове. Я приезжаю на свою родину, и мне говорят в Шклове: сегодня первый, второй, третий классы насильственно переводят на соответствующий язык. Зачем, говорю. Зачем?” (Лукашэнка нават не палічыў патрэбным ўзгадаць беларускую мову, пагардліва назваўшы яе „соответстующим языком”. Ратыфікацыю пагадненьня аб спыненьні існаваньня СССР Лукашэнка палічыў „страшным”, не кажучы ужо пра хамскі зварот да Шушкевіча.)

І ўсё ж, нягледзячы на лакейскія паводзіны старшыні камісіі па дзяржаўным будаўніцтве Уладзімера Леўчыка (які прадстаўляў тэму з трыбуны) пытаньні рэфэрэндуму пачалі правальвацца, не набіралі патрэбнай колькасьці (і шмат, недзе каля трыццаці галасоў). Гэта была нашая маральная і палітычная перамога. Лукашэнка ў істэрыцы пад тупат сваёй аховы, што бегла вакол яго табуном, выскачыў з залі, сыплючы пагрозамі.

Дэпутаты ў залі вымушаныя былі глядзець нам у вочы і, напэўна, ўбачыўшы, што мы гатовыя ісьці да канца, зразумелі, што для нас, іхных калег, гэта сапраўды жыцьцёва важна, – і ў некаторых прачнулася сумленьне. У перапынках сэсіі да нас падыходзілі шмат якія дэпутаты і выказвалі падтрымку.

З дадзенага Леанідам Сініцыным праз дзесяць гадоў інтэрвію зразумела, што ў той момант у камандзе Лукашэнкі пачалася паніка. „Банда” пачала шукаць спосабы гвалтоўных дзеяньняў; але варыянт адмовіцца ад злачыннага рэфэрэндуму імі нават не разглядаўся.

Прадстаўнікамі Лукашэнкі ў Вярхоўным Савеце заставаліся Дзьмітры Булахаў і Анатоль Лябедзька (ва ўсялякім разе, ні адзін, ні другі не выступілі і не зьнялі з сябе гэтых паўнамоцтваў, дадзеных ім Лукашэнкам публічна на сэсіі ў верасьні 1994 года („Булахов и Лебедько … становятся официальными представителями в Верховном Совете”). Булахаў, як старшыня камісіі па заканадаўству, у тыя дні выступіў зь крытыкай рэфэрэндумнай ініцыятывы Лукашэнкі, праў-

да, вельмі мяккай. А вось Лябедзька захоўваў непахісны спакой. Пазьней у адным інтэрв'ю Лябедзька заявіць, што ставіўся да галадоўкі „пазытыўна-спачувальна", але вось ніхто з дэпутатаў Апазыцыі БНФ зь ім перад яе пачаткам ня раіўся, і таму ён не далучыўся. Сярод тых, хто выказваў нам тады спачуваньне, Лябедзькі не было. Што ж да „параіцца", дык гэта папросту выключалася. Лябедзька ўспрымаўся намі як правая рука Лукашэнкі ў парлямэнце. Сініцын, Шэйман, Ціцянкоў у Авальнай залі звычайна не прысутнічалі, яны былі ня ў полі зроку, а Лябедзька быў. У маёй памяці зафіксаваліся шматлікія сцэны, як ён стаіць перад Лукашэнкам, каля прэзыдэнцкай трыбуны, плячыма да залі – перад нейкімі важнымі галасаваньнямі Лукашэнка лічыў неабходным давесьці сваё меркаваньне да прапрэзыдэнцкай групы, якую ўзначальваў Лябедзька. І раіцца перад пачаткам галадоўкі зь Лябедзькам для нас было – як раіцца з самім Лукашэнкам.

На вечар 11 красавіка нас было 19 чалавек: Мікалай Аксаміт, Сяргей Антончык, Лявон Баршчэўскі, Юрась Беленькі, Ігар Гермянчук, Валянцін Голубеў. Уладзімер Заблоцкі, Барыс Гюнтэр, Лявон Дзейка, Лявонцій Зданевіч, Мікалай Крыжаноўскі, Мікола Маркевіч, Віталь Малашка, Сяргей Навумчык, Зянон Пазьняк, Сяргей Папкоў, Пётра Садоўскі, Аляксандар Шут.

Да галадоўкі хацеў далучыцца Ігар Пырх, але ў яго былі вялікія праблемы са здароўем, чакалася апэрацыя, і мы параілі яму ўстрымацца (праз некалькі гадоў Ігар пайшоў з жыцьця). Зразумела, што нехта павінен быў застацца для сувязі. Пазьняк папрасіў застацца Галіну Сямдзянаву. Начныя падзеі паказалі слушнасьць такой пазыцыі. Менавіта Сямдзянава даведалася і папярэдзіла нас, што ноччу лукашысты рыхтуюць нейкую правакацыю.

Нашыя патрабаваньні былі наступныя (цытую паводле копіі тэксту, перададзенага Пазьняком сьпікеру Мечыславу Грыбу):

„1. Не прымаць супярэчную Закону і Канстытуцыі ініцыятыву Прэзыдэнта аб рэфэрэндуме. Выканаць у гэтым пытаньні Канстытуцыю і закон.

2. Адмяніць незаконны ўказ нумар 113 Прэзыдэнта Лукашэнкі аб увядзеньні цэнзуры ў Беларусі і звальненьні з пасады рэдактара „Народнай газэты" (Сярэдзіча – С.Н.). Адмяніць манаполію на сродкі масавай інфармацыі ў руках прэзыдэнцкай улады, паколькі гэта супярэчыць закону, Канстытуцыі і парушае правы чалавека.

3. Прыцягнуць да адказнасьці людзей з адміністрацыі Прэзыдэнта Лукашэнкі, замяшаных у карупцыі. Спыніць судовы перасьлед дэпутата Сяргея Антончыка (ён перасьледаваўся за даклад аб карупцыі ў найбліжэйшым атачэньні Лукашэнкі – С.Н.)".

Яшчэ днём мы атрымалі ад Сямдзянавай інфармацыю, што супраць нас можа быць ужытая сіла. У 16 гадзін мы зьвярнуліся да Грыба з просьбай забясьпечыць нашу ахову. Грыб зьвязаўся з кіраўніцтвам КГБ. Тыя паабяцалі прыслаць на ноч сваю ахову. Натуральна што нікога не прыслалі. Але ноччу зьявіліся іншыя „госьці".

Пасьля заканчэньня паседжаньня, у 18 гадзінаў, прэзыдэнцкая ахова запатрабавала ад журналістаў пакінуць вальную залю Застацца ўдалося толькі карэспандэнтцы радыё „Свабода" Алене Радкевіч.

У 20 гадзінаў 11 хвілінаў начальнік галоўнага упраўленьня дзяржаўнай аховы Міхаіл Цесавец і кіраўнік службы аховы прэзыдэнта Вячаслаў Каралёў прыйшлі да нас і паведамілі, што паступіла ананімнае тэлефанаваньне аб бомбе ў Доме ўраду. Нам прапанавалі пакінуць залю і дадалі, што гэта – загад Лукашэнкі. Мы адмовіліся, заявіўшы, што ня будзем перашкаджаць працы сапёраў. (Пазьней Леанід Сініцын сказаў, што яшчэ ў абед пра „бомбу" яму „паведаміў" намесьнік міністра ўнутраных спраў. Калі б бомба была, дык навошта чакалі, чаму не эвакуявалі больш як 200 дэпутатаў, а працягвалі вечаровае паседжаньне з 16 да 18 гадзін? Зрэшты, на наступны дзень генпракурор Шаладонаў заявіў, што званок аб „бомбе" паступіў па унутранай урадавай сувязі. Асабіста я перакананы, што тут не абышлося без майстра правакацыяў Уладзімера Замяталіна. А магчыма, і самога Сініцына).

Каралёў паводзіў сябе нахабна, заяўляючы, што „после 14 мая мы с вами разберёмся" (гэта значыць пасьля выбараў і іхнага „рэфэрэндуму"). На бальконе зьявіліся два чалавекі з відэакамэрамі.

Сапёры пачалі правяраць Авальную залю.

А 23 гадзіне ў залю прыйшлі некалькі дзесяткаў чалавек у міліцэйскай форме і ў цывільным на чале з Міхаілам Цесаўцом і кіраўнікам прэзыдэнцкай аховы Вячаславам Каралёвым. Мы селі ў правым сэктары прэзыдыюму (я быў у паліто, Уладзімер Заблоцкі ў куртцы, Ігар Гермянчук накінуў на плечы коўдру). Каралёў з Цесаўцом учапіліся за Барыса Гюнтэра. Побач стаялі людзі ў скураных куртках, але ніякіх дзеяньняў не прадпрымалі. Мы таксама учапіліся за Гюнтэра і не далі яго выцягнуць. У гэты момант Лявон Дзейка зрабіў некалькі фотаздымкаў…

Алену Радкевіч ахова выдаліла, забраўшы ў яе аўдыякасэту. Крыху пазьней мы даведаліся, што Радкевіч дапытваюць ў памяшканьні аховы. Я спусьціўся на першы паверх. Ля дзьвярэй, з боку вуліцы стаялі журналісты. Міліцыянты прапанавалі мне выйсьці, але без гарантыяў вяртаньня, і інтэрвію я даваў праз дзьверы. Журналісты паведамілі, што ў Дом ураду праехаў прэзыдэнцкі картэж, а ў кабінэце Лукашэнкі запалілася сьвятло. Праз некалькі хвілінаў, з вэстыбюля, я пабачыў, што ля прэзыдэнцкага пад’езду стаіць лукашэнкаўскі „мэрсэдэс”, а з побач – аўтамабіль суправаджэньня.

Сваю прысутнасьць у Доме ураду Лукашэнка будзе настойліва адмаўляць. Але пазьней Ленанід Сініцын прызнаўся, што яны разам з Лукашэнкам сапраўды прыехалі ў Дом ураду, выклікалі да сябе камандуючага ўнутранымі войскамі генэрала Валянціна Агальца і загадалі яму за трыццаць хвілінаў падрыхтаваць плян, як выказаўся Лукашэнка, „вызваленьня будынку”. Па словах намесьніка старшыні КГБ Валерыя Кеза, яму „быў аддадзены загад выехать на месца разам з падразьдзяленьнем „Альфа” і з падразьдзяленьнем ўнутраных войск пад кіраўніцтвам Агальца прыняць удзел у выдаленьні дэпутатаў” (Аляксандар Фядута, „Лукашенко. Политическая биография”, стар. 235)

Дарэчы, мы з Валянцінам Голубевым, калі выйшлі папаліць у калідор за Авальнай заляй (я не паліў, але вось захацелася), убачылі, як па сходніках спускаліся супрацоўніцы аддзелу стэнаграмаў – пасьля таго, як закончылі працу; жанчын ніхто і не зьбіраўся „эвакуяваць”.

У 0 гадзін 41 хвіліну сапёры завяршылі праверку Авальнай залі, ніякай «бомбы” не знайшлі, пра што Алег Трусаў і Барыс Гюнтэр падпісалі пратакол разам з палкоўнікам, які кіраваў сапёрамі.

Недзе пасьля гадзіны ночы мы пакладіся спаць, на падлозе. Я спачатку лёг каля прэзыдэнцкай трыбуны, але там падалося няўтульна, перабраўся ўніз.

У 2 гадзіны 35 хвілінаў Валянцін Голубеў пачуў нейкія падазроныя гукі, пайшоў па цэнтральным праходзе да дзьвярэй і ўбачыў, што ўсё фае было запоўненае ўзброенымі вайскоўцамі; адзін зь іх накіраваў на яго ручны кулямёт.

Валянцін закрычаў – „Хлопцы, аўтаматычыкі! Уставайце!”, у залі імгненна запалілася сьвятло. На бальконе зьявілася два чалавекі з відэакамэрамі, мы ізноў селі ў правы сэктар прэзыдыюму.

У 2.45 па цэнтральным праходзе ў наш бок спусьціліся тры чалавекі – Цесавец, Каралёў і нехта трэці, у камуфляжнай форме (гэта быў камандзір „Альфы” Юры Бародзіч, пазьней – начальнік прэзыдэнцкай аховы). Яны сказалі, што нам даецца пяць хвілінаў, каб вызваліць памяшканьне.

Мы адказалі, што мы – дэпутаты парлямэнту, і не пакінем Авальную залю. Каралёў крыкнуў, што ў нас засталося тры хвіліны Тройца моўчкі ўзьнялася па цэнтральным праходзе, і як толькі за імі зачыніліся дзьверы – з усіх бакавых дзьвярэй ўбеглі аўтаматчыкі – хто ў камуфляжнай форме, хто ў касках. Яны імгненна чачапілі залю па пэрымэтру, наставіўшы на нас дулы аўтаматаў.

І тут жа аднекуль зьверху наляцелі людзі ў чорнай вопратцы і ў чорных масках, іх было чалавек дваццаць-трыццаць, можа, крыху болей. Слова „наляцелі”, бадай, тут самае дакладнае – яны, што здавалася неверагодным, перакульваліся ў паветры, выкрыквалі „к’я!”, і у тры – чатыры сэкунды ўжо былі каля нас (гэта і была група „Альфа”) .

Я сядзеў за Пазьняком; верагодна, ён быў вызначаны асноўнай мішэньню. Адзін з „альфаўцаў” скокнуў на яго, адной нагой спружыніўшы аб бардзюр, другой стараўся ўдарыць Пазьняка ў грудзі. Наскочылі яшчэ двое і пачалі хапаць яго рукамі. Пазьняк сарваў ў аднаго маску з галавы (пад маскай быў тыпчык не беларускай зьнешнасьці з чорнымі валасамі). Тады яны накінуліся на яго скопам, пачалі мясіць, закручваць рукі і выціскаць вочы.

Ігару Гермянчуку ўдалося сарваць маску з дваіх бандытаў. Я сядзеў у цэнтры, таму ў гэты

момант да мяне ніхто не дастаў; пачалі выцягваць Юрася Беленькага, я ўстаў і паспрабаваў нешта казаць пра дэпутацкую недатыкальнасьць – як мне імгненна заламалі рукі, галава апынулася ля падлогі і некалькі спэцназаўцаў (трое ці чацьвёра) праз левы бакавы праход пацягнулі да цэнтральных дзьвярэй. Дзьверы былі зачыненыя, і маёй галавой з разгону, як таранам, іх адчынілі; было даволі балюча. Далей ужо валаклі па мармуровай лесьвіцы; перада мной цягнулі Юрася Беленькага, і я бачыў, як вайсковец некалькі разоў ўдарыў яго нагой у жывот. Білі і астатніх.

Як вядома, афіцэраў „альфы" вытрэніроўваюць такім чынам, што кожны зь іх здольны супрацьстаяць некалькім спэцназаўцам: нас жа яны маглі забіць яшчэ ў Авальнай залі ў лічаныя сэкунды. Але каманда была не забіваць, а моцна, зьневажальна біць. Такая ж каманда была і ў тых спэцназаўцаў, хто нас выцягваў з крэслаў, хто круціў рукі, цягнуў па залі, вэстыбюлі і потым закідваў у „варанкі". Тэарэтычна, пры такой колькасьці задзейнічаных у апэрацыі (а было нагнана ў Дом ураду больш за 600 (!) чалавек (батальён), гэта па 30 на кожнага дэпутата), нас маглі проста скруціць і акуратна вынесьці з залі. Так робяць паліцыянты з удзельнікамі акцыяў пратэсту ў заходніх краінах. Але – білі, білі моцна, білі нават тады, калі мы ўжо не маглі аказаць ніякага супраціву (які супраціў, калі цябе цягнуць пяцёра?) – так, як білі Юрася Беленькага нагой у жывот. Думаю, што і адчыненьне дзьвярэй маёй галавой было таксама прадыктавана жаданьнем зьняважыць.

У двары Дома ўраду нас закінулі ў міліцэйскія УАЗікі, прычым кідалі з размаху, як бярвеньне. Нумар „майго" УАЗу быў 09-03 МІМ. Высадзілі нас у раёне Кастрычніцкай плошчы. Мы сабраліся ў адным з нумароў гатэлю „Кастрычніцкая", вырашылі пайсьці ў лечкамісію, каб зрабіць судова-мэдычную экспэртызу. Дзяжурныя лекары зафіксавалі ў нас пабоі; прыехалі журналісты, першым – Аляксандар Старыкевіч.

Тым часам другая група нашых дэпутатаў напачатку сабралася каля Генэральнай пракуратуры. Пазванілі Генэральнаму пракурору Шаладонаву. Шаладонаў прыняў рашэньне і тут жа была ўзбуджана крымінальная справа па факту зьбіцьця дэпутатаў і ўвядзеньня войскаў у будынак парламанту.

Пазьней зьявіліся вэрсіі, што зьбівала нас дасланае самалётам з Расеі адмысловае падразьдзяленьне. Сапраўды, ў нас склалася ўражаньне, што некаторыя з гэтых людзей не разумеюць беларускай мовы, проста ніколі ня чулі беларускіх слоў і ня ведаюць іх сэнс. Генэрал Кез пазьней прызнаў, што гэта было падразьдзяленьне КГБ „Альфа", але не сказаў якое – менскае ці расейскае.

Выказвалася таксама меркаваньне, што адным з людзей ў масцы быў Аляксандар Лукашэнка. Супраць гэтай вэрсіі, аднак, патрабаваньні бясьпекі прэзыдэнта. Справа ў тым, што ў момант апэрацыі ў зале было дзесяткі адзінак зброі (а ў фае – сотні адзінак), і ніхто ня мог гарантаваць, што Лукашэнка не атрымае (выпадкова) кулю ў лоб. Звычайна служба бясьпекі катэгарычна супраць прысутнасьці „аб'екта аховы" ў месцы падвышанай рызыкі. Зрэшты, Лукашэнка мог назіраць за дзеяньнямі сваіх бандытаў з балькону.

На раніцы ў 8.30 мы былі ўжо ў старшыні ВС Мечыслава Грыба, распавялі яму і намесьніку старышыні ВС Івану Бамбізе пра начныя падзеі ў парляманце. У 10.00 пачалося пасяджэньне Прэзыдыюму ВС, дзе паведамілі пра падзеі. Першая рэакцыя Грыба была адэкватная: ён падтрымаў прапанову працягваць праводзіць сэсію не ў Доме ўраду, а ў будынку Вярхоўнага Савета па Карла Маркса, нягледзячы на непадрыхтаванасьць залі да галасаваньня (хаця імпічмант Лукашэнку можна было б правесьці і праз бюлетэні). Генэральны пракурор Васіль Шаладонаў заявіў, што ўзбудзіў крымінальную справу. Грыб сказаў фразу, якую адразу распаўсюдзілі журналісты: „Беларусь, як ніколі, блізкая да грамазянскай вайны". Член Прэзыдыюму ВС Барыс Савіцкі заявіў, што „парлямант павінен альбо адправіць у адстаўку прэзыдэнта, альбо сысьці сам". Члены Прэзыдыюму выказаліся за тое, каб на бліжэйшым пасяджэньні ВС прыняць палітычную заяву (супраць гэтага выступіў Іван Бамбіза, пазьней прызначаны Лукашэнкам віцэ-прэмьерам).

Ля Дому ўраду сабраіся некалькі сотняў чалавек у нашу падтрымку; міліцыя іх разагнала, зьбіваючы старых, жанчын і дзяцей (Хадыка не

(Фота Л. Дзейкі)

Ноч у Вярхоўным Савеце 12 красавіка 1995 г. „Шукаюць бомбу”

датрымаў ўказаньняў Пазьняка, не мабілізаваў і не падняў Фронт). Па загаду кіраўніка прэзыдэнцкай адміністрацыі Леаніда Сініцына, нас не прапускалі ў Дом ураду; затрымлівалі нават Генэральнага пракурора Васіля Шаладонава і сьпікера парляманта Грыба.

Толькі пасьля паўгадзінных перамоў Грыба з Лукашэнкам нас пусьцілі ў Авальную залю (гэта пасьля таго як мы сілай прарваліся ў Дом Ураду)..

Са спазьненьнем Мечыслаў Грыб усё ж пачаў сэсію. Ад імя Апазыцыі з інфармацыяй пра начныя падзеі выступіў Ігар Гермянчук. Калі Аляксандар Шут на недаверлівыя рэплікі дэпутатаў зьняў кашулю і прадэманстраваў крывападцёкі, Дземянцей крыкнуў „Мала вам дали!”. За мной сядзела міністар аховы здароўя Інеса Драбышэўская, і я пачуў яе рэпліку „Зверьё!”. Была яна ня ў бок тых, хто зьбіваў, а ў наш бок (так былая дэпутатка і член „дэмклюбу”, што атрымала пасаду ад Лукашэнкі, ахарактарызавала колішніх сваіх калег). На сэсіі выступіў міністар абароны Кастэнка, які спрабаваў давесьці, што у будынку была бомба, і што да нас сілавыя мэтады не прымяняліся. Але перад вачыма дэпутатаў былі паламаныя крэслы прэзыдыюму. Выступіў Валянцін Голубеў. Я сказаў, што ўначы бачыў „мэрсэдэс” Лукашэнкі, і ён быў у будынку і кіраваў апэрацыяй. Калі ў залі зьявіўся Лукашэнка, да мікрафону падышоў Пазьняк і сказаў, што „парлямант, у які ўведзеныя войскі – ужо не парлямант”. Мы, не жадаючы знаходзіцца з Лукашэнкам у адным памяшканьні, пакінулі Авальную залю і сышлі ў прэсавы цэнтар, назіраючы за сэсіяй па тэлеманіторах.

„Лукашэнка А.Р.: „Знал или не знал президент о том, что происходит здесь в моей резиденции, в резиденции правительства? Уважаемые депутаты! Ну конечно же, знал. Президент не просто знал. Президент каждые 30 минут был информирован (как глава государства) министром обороны о том, что происходит здесь…… Правда, вы не волнуйтесь, никто тут не голодал. Всё тут было: и поспать, и закусить…

Паспрабаваў Лукашэнка абвергнуць і тое, што сам знаходзіўся ў Доме ураду.

(Фота Л. Дзейкі)

Ноч у Вярхоўным Савеце 12 красавіка 1995 г. М. Цесавец і В. Каралёў хапаюць і спрабуюць цягнуць дэпутата Барыса Гюнтара.

„Лукашэнка А.Р.: „Я ни на каких „мерседесах” сюда не ехал. Наумчик (я слышал) говорит, что там флажок был в чехле…. Флажок мой, на моём автомобиле, снимается, не зачехляется. И как Наумчик, если он здесь сидел, он не мог в час ночи выйти. Насколько я знаю, выйти он не мог, потому что я распорядился: смотрите депутатов, чтобы что-нибудь не случилось. Пусть находятся в пределах этого зала… Они просто физически не могли куда-то пойти, выйти, и так далее.. И, если уже откровенно говорить, – дай Бог чтобы они вышли. Нам не надо было тут сними воевать, как-то их выводить. О они никуда не выходили. По моей информации, которую я получил, они вцепились тут друг за друга и сидели, а потом уснули. Поэтому это враньё, что они видели тут, как на „мерседесе” приехал Лукашенко,…Я абсолютно не препятствовал никаким действиям МВД, спецподразделениям, которые эвакуировали отсюда людей… Единственное, я просил: учтите, вас провоцируют. Ни в коем случае, даже не царапните этого человека (Пазьняка – С.Н.), поскольку будет гвалту на весь мир…Да никто никого не бил, никто никого не ломал. Сейчас с бытовой кассеты, которая здесь была отснята, мы перегоняем на „бэтэкам” или какая там кассета. и мы покажем не только депутатам. Как только эта перегонка будет закончена, мы покажем это не только депутатам, мы это покажем народу... Мне Тесовец со слезами на глазах позвонил около 12 часов ночи и сказал, Александр Григорьевич, не получается по-хорошему, повынимали ножи, достали лезвия... Первое, говорят, вскрываем вены, отрезаем себе головы и вас повырезаем, кровью зальём здесь всё… Поэтому мы покажем народу эту плёнку...”

Як і ўсё ў ягоным палітычным жыцьці, гэты выступ Лукашэнкі замешаны на прымітыўнай хлусьні, ў кожнай фразе. Стужку ніколі не паказалі – ні дэпутатам, ні народу. Не паказалі кадры зьбіцьця і сьледчаму ў асабліва важных справах Язэпу Бролішсу. Калі я быў у пракуратуры, Бролішс паказаў мне фрагмэнт відэазапісу, як мы сядзім у крэслах прэзыдыюму – але далей запіс абрываецца. Ас-

(Фота Л. Дзейкі).

Ноч у Вярхоўным Савеце 12 красавіка 1995 г. На другім пляне чатыры функцыянеры спэцслужбаў, якія прышлі ў залю перад штурмам (у разьведку) і спрабавалі хапаць дэпутатаў Апазыцыі БНФ. На пярэднім пляне Лявон Зданевіч і Лявон Баршчэўскі.

татняе Леанід Сініцын адмовіўся яму перадаваць. 12 кастрычніка 1995 года Бролішс быў вымушаны прыпыніць справу, пры гэтым адназначна заявіўшы, што факт зьбіцьця быў, хаця гэта абвяргалі Лукашэнка і ягонае атачэньне.

Пазьней Сініцын прызнаецца свайму паплечніку па камандзе Фядуце, што бачыў касэту, і што паказваў яе Чыгіру, і тое, што яны там пабачылі, было „жудасна”. Сініцын сказаў, што перадаў касэту Замяталіну (ідэолягу рэфэрэндуму 1995 года, у той час – кіраўніку управы інфармацыі прэзыдэнцкай адміністрацыі).

У той жа дзень, 12 красавіка, Мечыслаў Грыб сустрэўся з Лукашэнкам і пасьля гэтага зьмяніў сваю пазыцыю. „Я не схіляюся ні да аднаго з бакоў” – заявіў ён журналістам. Гэтая „нэўтральная” пазыцыя на практыцы азначала маўклівую згоду з крымінальнымі дзеяньнямі Лукашэнкі. Ізноў ісьці нам ў залю і працягваць галадоўку пасьля гэтага ўжо не было сэнсу. Тут адбылася перамога, разбой грубай крымінальнай улады, здрады і маладушнасьці Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета, які яшчэ на раніцы 12 красавіка быў поўны рашучасьці аднавіць канстытуцыйны парадак у краіне.

Увечары мы перайшлі ў будынак Вярхоўнага Савету па Карла Маркса, які быў літаральна нашпігаваны міліцыянтамі і супрацоўнікамі КГБ. Ахова не прапусьціла журналістаў і лекара, якія былі разам з намі. Некаторыя дэпутаты яшчэ прапаноўвалі працягваць ўжо бяссэнсоўную галадоўку; аб далучэньні да галадоўкі заявіў дэпутат Віктар Алампіеў. Абмеркаваўшы сытуацыю, у 20 гадзін 15 хвілін мы прынялі заяву аб пытаньні палітычнай галадоўкі, у якой канстатавалі, што „гвалтоўным незаконным спосабам нас пазбавілі магчымасьці праводзіць грамадзянскую акцыю, чым груба парушылі нашыя грамадзянскія, чалавечыя правы, дэпутацкую недатыкальнасьць, Канстытуцыю і Закон аб статусе дэпутата Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь”.

Непасрэдную – крымінальную – адказнасьць за злачынствы ў Авальнай залі ў ноч з 11 на 12 красавіка 1995 года павінны несьці, акрамя непасрэдных выканаўцаў, камандзір „Альфы”

Юры Бародзіч, начальнік службы аховы Міхаіл Цесавец, кіраўнік службы аховы прэзыдэнта Вячаслаў Каралёў, камандуючы ўнутранымі войскамі Валянцін Агалец, намесьнік старшыні КГБ Валер Кез, міністар абароны Анатоль Кастэнка, кіраўнік справамі прэзыдэнта Іван Ціцянкоў, кіраўнік адміністрацыі прэзыдэнта Леанід Сініцын і, канешне, прэзыдэнт Аляксандар Лукашэнка (называю пасады на момант здзяйсьненьня злачынства).

Пакуль над гэтымі асобамі не адбудзецца суд (ён і вызначыць ступень адказнасьці кожнага) – Беларусь ніколі ня стане дэмакратычнай краінай.

Варта сказаць і пра палітычную ды маральную адказнасьць іншых – за маўчаньне, якоя, у той сытуацыі і ў той час успрымалася намі як згода з дзеяньнямі Лукашэнкі. Тут нагадаю, што на той час Старшынём Вярхоўнага Савета быў Мечыслаў Грыб, кіраўніком ураду – Міхаіл Чыгір, прадстаўнікамі прэзыдэнта ў Вярхоўным Савеце Дзьмітры Булахаў і Анатоль Лябедзька, старшынём КГБ Уладзімер Ягораў, міністрам унутраных спраў Юры Захаранка. Назаву імёны і тых, хто блякаваў праўдзівую і падаваў скажоную інфармацыю ў СМІ – кіраўнік Белтэлерадыёкампаніі Рыгор Кісель, рэдактар „Народнай газэта" Мікалай Галко, першы намесьнік рэдактара газэты „Советская Белоруссия" Павал Якубовіч.

„Краінай закіруе прэзыдэнцкая хунта", – прадбачліва пракамэнтаваў зьбіцьцё дэпутатаў Апазыцыі БНФ Васіль Быкаў.

13 красавіка, праз дзень пасьля ўвядзеньня войска у парлямант і зьбіцьця дэпутатаў БНФ, 177 парлямэнтарыяў выказаліся за правядзеньне рэфэрэндуму. Зроблена гэта было фармальна па прапанове дэпутата ад вэтэранскай арганізацыі Міхаіла Качана, пры падтрымцы ад мікрафонаў дэпутатаў Мікалая Дземянцея (былы Старшыня ВС), Аляксея Камая (былы другі сакратар ЦК КПБ); асаблівую ролю адыграў сьпікер Мечыслаў Грыб, які спачатку, адразу пасьля зьбіцьця дэпутатаў заявіў, што „Беларусь як ніколі блізкая да грамадзянскай вайны", але потым павёў сэсію па сцэнары, выгодным Лукашэнку. Тут жа была ратыфікаваная дамова аб супрацоўніцтве з Расеяй.

Прагаласаваўшы за рэфэрэндум, дэпутаты вярнулі дню 7 лістапада (бальшавіцкі пераварот у Расеі ў 1917 г.) статус дзяржаўнага сьвята, а затым Лукашэнка запрасіў іх на банкет: „Я приглашу сейчас весь этот зал за счёт государства. Слышите? Я имею право. И выпьем и по сто, и по двести граммов... (шум у зале. Аплядысмэнты) ".

Апошнія словы сьпікера Грыба на гэтай фатальнай для лёсу Беларусі сэсіі былі – „Усіх нас чакаюць у буфэце ўнізе. Калі ласка! Дзякуй за працу".

13-14 красавіка мне давялося прадстаўляць у Канстытуцыйным Судзе пазыцыю 84 дэпутатаў ў справе манапалізацыі прэзыдэнтам сродкаў масавай інфармацыі. Я ні слова не сказаў пра начныя падзеі ў Авальнай залі – лічыў, што працэс павінен палягаць у выключна прававым, юрыдычным полі, што павінна быць спаборніцтва фармулёвак, а не палітычных ацэнак. Праўда, пра зьбіцьцё дэпутатаў сказаў Алег Трусаў. Дарэчы, працэс мы выйгралі, і адзін з Указаў прэзыдэнта ўпершыню быў прызнаны неканастытуцыйным. Лукашэнка, аднак, насуперак рашэньню Канстытуцыйнага суда яго не скасаваў, і гэта магло б ужо тады быць пачаткам працэдуры імпічмэнту – калі б на тое была палітычная воля Вярхоўнага Савету.

Рэфэрэндум адбываўся са шматлікімі парушэньнямі закона. Ад адміністрацыі рэфэрэндум „курыраваў" Міхаіл Сазонаў, намесьнік Сініцына, яшчэ за год да гэтага – маёр міліцыі. Юрысты адзначылі, што ў бюлетэнях (у кожным бюлетэні!) па закону павінна была быць зьмешчаная дакладная выява вынесеных Лукашэнкам на рэфэрэндум гербу і сьцягу. Гэтага зроблена не было – грамадзянам прапанавалася выказаць адносіны да „новай" сімволікі (і многія, вельмі многія галасавалі за „новую", мяркуючы, што галасуюць за прынятую ў 1991 годзе). Прэзыдэнцкая адміністрацыя сьвядома заблытвала людзей, а мы былі пазбаўленыя магчымасьці патлумачыць сытуацыю праз прэсу.

Грамадзяне не валодалі поўнай інфармацыяй і не маглі прыняць узважанае рашэньне па ўсіх чатырох пытаньнях, бо апанэнты прэзыдэнта не атрымалі магчымасьці агітацыі праз СМІ. Дарэчы, гэта прамое парушэньне Закона.

Так, 9 мая тры дэпутаты (З. Пазьняк, Л. Баршчэўскі, С. Навумчык) зьвярнуліся да старшыні

Дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Р. Кісяля і Цэнтравыбаркаму з просьбай прадставіць групе дэпутатаў Апазыцыі БНФ 45 хвілінаў тэлеэфіру 13 мая – за дзень да галасаваньня. Такое права гарантавалася трыма законамі – Законам аб выбарах, Законам аб усенародным галасаваньні (рэфэрэндуме) і Законам аб статусе дэпутата Вярхоўнага Савета. Ні эфіру, ні нават фармальнага адказу не было.

Акрамя парушэньня заканадаўства падчас агітацыі, былі зафіксаваныя і шматлікія фальсыфікацыі на выбарчых участках (рэфэрэндум праходзіў у адзін дзень зь першым турам выбараў у Вярхоўны Савет).

Усё гэта ў сукупнасьці, а менавіта: неканстытуцыйнасьць вынесеных на рэфэрэндум пытаньняў, парушэньне закону падчас прызначэньня рэфэрэндуму і яго правядзеньня, фальсыфікацыі, – дае падставы лічыць, што вынікі рэфэрэндуму нелегітымныя. І Бел-Чырвона-Белы Сьцяг, і „Пагоня” дэ-юрэ застаюцца дзяржаўнымі сымбалямі Беларусі.

Новаму дэмакратычнаму беларускаму парлямэнту спатрэбіцца некалькі хвілінаў, каб пацьвердзіць дзяржаўны статус гістарычных сымбаляў і прыярытэт беларускай мовы.

Але гэта – у будучым. У нядаўнім жа мінулым адразу пасьля „рэфэрэндуму” кіраўнік справамі Адміністрацы прэзыдэнта Іван Ціцянкоў разам са сваімі хаўрусьнікамі ўзьлез на будынак адміністрацыі і перад відэакамэрай разарваў бел-чырвона-белы сьцяг.

Сродкі масавай інфармацыі – і расейскія, і ўсясьветныя – паведамілі, што ў Беларусі вернутая пракамуністычная сымболіка, што беларусы нібыта ледзь не адмовіліся ад сваёй гісторыі. Палітыкі ЗША і Эўропы збольшага праігнаравалі заявы Апазыцыі БНФ аб нелегітымнасьці рэфэрэндуму – яны былі занятыя праблемамі Югаславіі; паплечнікі ж Лукашэнкі (якія потым перайшлі ў апазыцыю) старанна стваралі свайму патрону імідж цывілізаванага палітыка.

Паказальна, што і цяпер абставіны правядзеньня рэфэрэндуму 1995 году замоўчваюцца, у чым я пераканаўся, наведаўшы ў кастрычніку 2005 году ў Брусэлі Эўрапарлямэнт і Эўракамісію. Калі я распавядаў пра зьбіцьцё дэпутатаў у залі парлямэнту, эўрапейскія дэпутаты папросту не жадалі гэтаму верыць. Больш за тое: яны ўвогуле ня чулі пра рэфэрэндум 1995 году, калі былі зьняважаны нацыянальныя сымбалі і беларуская мова, – затое шмат ведалі пра рэфэрэндум 1996 году, калі паза сьценамі Авальнай залі апынуліся некаторыя былыя сябручкі Лукашэнкі – цяперашнія лідэры апазыцыі.

КАНЕЦ АДРАДЖЭНЬНЯ

У сукупнасьці з тым, што на выбарах 1995 г. ніводны кандыдат БНФ ня быў абраны ў Вярхоўны Савет (што таксама можна патлумачыць фальсыфікацыямі), рэфэрэндум зрабіў вялікі дэпрэсіўны эфэкт на прыхільнікаў беларускай ідэі. У Радашкавічах пэнсіянэр, былы настаўнік ангельскай мовы Ўладзімер Халопік, даведаўшыся пра вынікі рэфэрэндуму, памёр ад інфаркту. .

Для актывістаў БНФ Бел-Чырвона-Белы Сьцяг па-ранейшаму заставаўся дзяржаўным; для ўладаў і паслухмянай ім міліцыі ён ужо быў падставай для рэпрэсій, зь першых дзён пасьля рэфэрэндуму:

„В.а. Генэральнага пракурора Рэспублікі Беларусь сп. Васілю Капітану. Нам паступіла копія скаргі, адрасаваная Вам групай грамадзянаў (Несьцер Уладзімер, Сіўчык Вячаслаў, Івашкевіч Віктар і іншыя). Гэтыя грамадзяне былі затрыманыя супрацоўнікамі органаў унутраных справаў 27 ліпеня на плошчы Незалежнасьці. Прычынай затрыманьня зьявілася тое, што яны трымалі Бел-Чырвона-Белыя сьцягі. Грамадзяне былі дастаўленыя ў Маскоўскі РАУС г. Менска. Акрамя таго, супрацоўнікамі міліцыі быў зьбіты і затрыманы дэпутат Менскага гарадзкога Савета Ўладзімер Несьцер – за тое, што спрабаваў высьветліць прозьвішча міліцыянта, які кіраваў акцыяй. Гэтаксама нам вядома, што 27 ліпеня як у Менску, так і ў некаторых іншых населеных пунктах супрацоўнікі міліцыі прымянілі сілавыя мэтады да грамадзянаў, якія сьвяткавалі Дзень Незалежнасьці зь Бел-чырвона-Белымі Сьцягамі... Дэпутаты ВС Зянон Пазьняк, Сяргей Навумчык, 30 ліпеня 1995 г.”.

Канешне, такія адносіны да нацыянальных сымвалаў міліцэйскіх ніжэйшых чыноў (ніхто

(Архіў БНФ)

Пачатак „новага парадку” Лукашэнкі і К°. 8-га верасьня 1994 г. АМАП па загаду Міністра МУС Ю. Захаранкі спрабуе перашкодзіць мерапрыемствам БНФ у Дзень Беларускай Вайсковай Славы. На пярэднім пляне В. Голубеў, З. Пазьняк і дружыньнік БНФ..

зь іх, канешне, ня быў пакараны) не магло быць іх уласнай ініцыятывай (яны таксама насілі бел-чырвона-белыя нашыўкі ды значкі з „Пагоняй”, бо „лукашэнкаўскія” зрабіць яшчэ не пасьпелі). Міністрам унутраных справаў у той момант зьяўляўся Юры Захаранка.

Неўзабаве пасьля рэфэрэндуму паліцэйскія мэтады былі ўжытыя і да сфэры адукацыі. Лукашэнка распарадзіўся вярнуцца да сыстэмы, якая існавала да моманту абвяшчэньня Незалежнасьці. „Распараджэньне Прэзыдэнта Лукашэнкі аб выключэньні падручнікаў 1992–1995 гадоў з сыстэмы школьнай і вышэйшай адукацыі зьяўляецца, на наш погляд, працягам небясьпечнай палітыкі, пачатай рэфэрэндумам 14 траўня 1995 году. Новы крок вышэйшай улады ёсьць нішто іншае, як замах на духоўную і інтэлектуальную свабоду нацыі, а значыць, на яе будучыню. Тое, што пад забарону трапляюць усе без выключэньня новыя падручнікі гуманітарнай сфэры, перакрэсьлівае вялізную працу ў пераарыентацыі на ўсясьветны ўзровень адукацыі, у вяртаньні гістарычнай праўды і вызваленьня грамадзтва ад дурману таталітарызму. Сыстэма нацыянальнай адукацыі будзе адкінутая ў мінулае і не дазволіць даць краіне духоўна свабодных і высокаадукаваных грамадзянаў, гатовых да жыцьця ў сучасным дэмакратычным сьвеце. На практыцы рэалізацыя распараджэньня азначае, што ў новым навучальным годзе школьнікі і студэнты апынуцца без падручнікаў па гісторыі, мове, літаратуры і іншых гуманітарных дысцыплінах, якія фармуюць сьветапогляд асобы. Можна ўявіць, у колькі абыдзецца дзяржаве падрыхтоўка і выданьне новых падручнікаў. А дзе гарантыя, што іх абяцанае „шырокае грамадзкае рэцэнзаваньне” ня будзе нагэтулькі галосным, як і дзейнасьць таямнічай экспэртнай камісіі, матэрыялы якой

зрабіліся падставай прэзыдэнцкага рашэньня? Робіцца спроба павярнуць гісторыю назад. Хаця вопыт эўрапейскіх краінаў, у тым ліку і найбліжэйшых суседзяў Беларусі, сьведчыць, што падобныя сацыяльна-палітычныя экспэрымэнты рана ці позна завяршаюцца крахам", – адзначалася ў заяве, якую падпісалі Васіль Быкаў, Ніл Гілевіч, Рыгор Барадулін, Уладзімер Арлоў, Сьвятлана Алексіевіч, Васіль Зуёнак, Карлас Шэрман, Генадзь Бураўкін, Сяргей Законьнікаў і Анатоль Кудравец.

„Мэта – выкрасьліць з нацыянальнай памяці ўсялякую інфармацыю пра тое, што Беларусь да 1919 году мела незалежнасьць – і ў часе Беларуска-Літоўскага княства, і ў 1918 годзе", – пракамэнтаваў у тыя дні агенцтву „Павет" прэзыдэнцкае распараджэньне Лявон Баршчэўскі.

Дзесяткі тысяч беларускіх падручнікаў былі зьнішчаныя.

Магу памыліцца, але, здаецца, на тэрыторыі Эўропы гэта было першае аўтадафэ такога маштабу – пасьля спаленьня фашыстамі тысяч „няўгодных" кніг у Мюнхэне і Бэрліне 10 траўня 1933 году.

Дадам, што таямнічай „экспэртнай камісіяй" кіраваў палкоўнік Уладзімер Замяталін. Ён, як і начальнік прэзыдэнцкай Адміністрацыі Леанід Сініцын, быў ідэолягам „рэфэрэндуму".

Увосень 2005 году ў інтэрвію радыё „Свабода" Сініцын прызнаўся, што гэта менавіта ён, Сініцын, „маляваў" лукашэнкаўскі герб і сьцяг, і пацьвердзіў „слушнасьць" рэфэрэндуму. „Дзесяць гадоў людзі жывуць з гэтымі сімваламі... Гэта быў паварот, пачаўся новы этап".

Гэта быў сапраўды паварот – паварот у супрацьлеглы бок ад нацыянальнага Адраджэньня, для якога 14 траўня 1995 году было днём катастрофы. Менавіта ў гэты дзень апошняя хваля Адраджэньня скончылася.

ШЛЯХ ДА ЗЬНІШЧЭНЬНЯ БЕЛАРУСІ

Мне могуць запярэчыць – ну як жа, ня зьнікла ж беларуская мова, зьяўляюцца і кнігі, існуюць – нават! – беларускія клясы.

Усё гэта так, але беларускае слова жыло і пры Мураўёве, „Знак бяды" пісаўся пры Брэжневе, а клясы (праўда, не ў сталіцы) існавалі і пры Машэраве. Але калі казаць пра Адраджэньне як працэс нацыянальнага разьвіцьця, дык усё, што было пасьля траўня 1995 году – гэта толькі падтрыманьне нацыянальнай ідэі намаганьнямі энтузіястаў, безь дзяржаўнага спрыяньня, а ў абсалютнай большасьці выпадкаў – насуперак афіцыйнай палітыцы.

Паказальная ў гэтым сэнсе сытуацыя з коласаўскім гуманітарным ліцэем – адзінай сярэдняй навучальнай установе ў сталіцы краіны, дзе выкладаньне ўсіх прадметаў вядзецца на беларускай мове. Вучні выкідваюцца з будынку; у сьцены былога ліцэю засяляюць суд, які пры Лукашэнку зьяўляецца часткай рэпрэсіўнай сыстэмы. Настаўнікі вымушаныя праводзіць заняткі на канспіратыўных кватэрах; хіба што толькі Інтэрнэт ды іншыя прыкметы XXI стагодзьдзя адрозьніваюць гэтых дзяцей ад першых хрысьціян-катакомбнікаў.

У катакомбы загнаная і ўся нацыянальная культура; апошнія свае гады Васіль Быкаў быў вымушаны правесьці на чужыне.

У пачатку XXI стагодзьдзя, пры Лукашэнку, упершыню з моманту панаваньня расейскага царызму беларускае слова можа быць падставай для арышту. І гэта не эфэктная фраза. Калі я запытаўся ў аднаго былога высокапастаўленага чыноўніка (у Лукашэнкі ён займаў пасаду вышэйшую, чым міністар) – што было б, калі б на нарадзе ў прэзыдэнта нейкі чыноўнік, напрыклад, міністар, раптам загаварыў па-беларуску, пачуў у адказ: „Адназначна – арышт. Ня ў той жа момант, але праз некалькі тыдняў гэты чалавек бы сядзеў, бо беларуская мова атаясамліваецца зь неляяльнасьцю да рэжыму, гэта знак, што „ня наш", ну а знайсьці, за што пасадзіць, можна ў кожнага чыноўніка. А ня знойдуць – дык прыдумаюць".

Дзяржаўная палітыка, накіраваная на ліквідацыю сфэры ўжытку беларускай мовы, на выкрэсьліваньне з гістарычнай памяці пэрыядаў незалежнага існаваньня, вывядзеньне нацыянальнай эліты ў рэзэрвацыі, на маргінэз – служыць стварэньню дэнацыяналізаванага грамадзтва. Леанід Лыч слушна заўважыў, што „па-за роднай

культурай беларусы становяцца бессыстэмнай этнічнай масай", – можна было б дадаць, што, пры патрэбе, могуць зрабіцца, як гэты ўжо здаралася ў гісторыі, і „біямасай", якую кінуць абараняць геапалітычныя імпэрскія інтарэсы.

Бясспрэчна, што такое грамадзтва ў выпадку рэфэрэндуму прагаласуе за ліквідацыю Беларусі як дзяржавы – і Масква падасьць гэта сьвету як заканамерную зьяву: „Гэта – рускія людзі. Яны ж самі прызналі, што іх мова – расейская, іх гісторыя – расейская, і аб'ядналіся з намі самым дэмакратычным чынам – рэфэрэндумам. Талерантна і негвалтоўна".

І Эўропа з гэтым пагодзіцца.

СУПРАЦЬ „САЮЗУ"

Наступныя старонкі – апісаньне высілкаў прадстаўнікоў нацыянальных сілаў захаваць тое беларускае, што яшчэ ня зьнішчана, і найперш – саму дзяржаву.

І пасьля рэфэрэндуму 1995 году яшчэ некалькі месяцаў у дзяржаўных выдавецтвах выходзілі заплянаваныя раней кнігі, дзе гісторыя Беларусі падавалася зь незалежніцкіх пазіцыяў, друкаваўся Васіль Быкаў, – але гэта, хутчэй, ішло па інэрцыі.

Камісія па культуры, адукацыі і захаваньні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета імкліва згубіла ўплыў на „профільныя" міністэрствы – разам з рэфэрэндумам адбыліся і выбары, на якіх БНФ пацярпеў паразу, ніхто з членаў камісіі ня быў пераабраны ў новы Вярхоўны Савет. Да таго ж, прэзыдэнт Лукашэнка заявіў, што ВС-12 павінен скласьці свае паўнамоцтвы, і адміністрацыя прэзыдэнта на чале зь Леанідам Сініцыным зрабіла ўсё, каб сарваць верасьнёўскую сэсію.

У апошнія месяцы кадэнцыі Вярхоўнага Савета 12 скліканьня ўплыў дэпутатаў нацыянальнай арыентацыі быў, фактычна, зьведзены да нуля, нават мясцовыя выканаўчыя структуры не лічылі патрэбным рэагаваць на афіцыйныя дэпутацкія запыты. Абараняць нацыянальныя інтарэсы на дзяржаўным узроўні ўжо не было каму.

Са спыненьнем парлямэнцкай дзейнасьці прадстаўнікоў БНФ (фармальна гэта адбылося 9 студзеня 1996 году, у дзень пачатку працы Вярхоўнага Савета 13 скліканьня, калі паўнамоцтвы ВС 12 скліканьня скончыліся) быў канчаткова страчаны ўплыў нацыянальных сілаў і на дзейнасьць дзяржаўных органаў, у тым ліку ў галіне адраджэньня і разьвіцьця беларускасьці.

У пачатку 1996 году Крамлю і Лукашэнку здавалася, што, не прапусьціўшы ніводнага прадстаўніка БНФ у Вярхоўны Савет, яны паставілі крыж на нацыянальным руху (як ня без іроніі пісаў публіцыст Анатоль Майсеня, ужо ніколі ня будзе ў Менску шматтысячных шэсьцяў пад Бел-Чырвона-Белымі сьцягамі). Прадстаўнікі АГП і іншыя агульнадэмакратычныя дэпутаты (за выключэньнем Паўла Знаўца) не ўздымалі пытаньні нацыянальнай культуры, беларускай мовы, і не выказвалі пратэсту супраць заплянаванага саюзу з Расеяй. Новаабраны сьпікер новаабранага парлямэнту Сямён Шарэцкі заявіў, што падпісаньне дамовы аб беларуска-расейскім саюзе – „выпраўленьне таго павароту ў лёсе нашых народаў, які ў свій час адбыўся. Я шчасьлівы, што гэта здарылася пры маім жыцьці" („Народная газэта", 4 красавіка 1996 г.).

Аднак 24 сакавіка 1996 году БНФ, якому аналітыкі пасьля паразы на выбарах прадраклі хуткую сьмерць, вывеў на вуліцы Менску дзесяткі тысячаў людзей пад нацыянальнымі сьцягамі – сьвяткаваньне ўгодкаў БНР спалучылася з пратэстам супраць падпісаньня незаконнай дамовы аб утварэньні так званай „беларуска-расейскай дзяржавы". Выступ быў жорстка падаўлены, дзесяткі людзей былі зьбітыя, аднак у сьвеце ўбачылі, што беларусы ня згодныя зьмірыцца зь ліквідацыяй сваёй краіны.

Такі масавы выступ быў поўнай нечаканасьцю і для Крамля, і для лукашэнкаўскай адміністрацыі. Таму вырашылі ўжыць самыя жорсткія на той час меры супраць арганізатараў. Мы з Пазьняком былі вымушаныя зьехаць зь Беларусі – як тады падавалася, на некалькі тыдняў, каб пазьбегнуць перасьледу ды адначасна праінфармаваць Эўропу пра пагрозу ўзмацненьня імпэрскай палітыкі Крамля.

Пасьля першай жа нашай прэсавай канфэрэнцыі ў Кіеве генпракуратура Беларусі накіравала ва Ўкраіну патрабаваньне аб нашай выдачы, аднак генэральны пракурор Украіны адмовіўся гэта зрабіць. (Інфармацыя пра гэта, як і пра аўтаматчыкаў

каля дамоў, дзе жылі Пазьняк і я, была ў тыя дні ў менскім незалежным друку – аднак пазьней некаторыя журналісты пачалі пісаць, што нам „нічога не пагражала” – што, пэўна, адпавядала нечым інтарэсам). Перамовы аб нашым лёсе вёў Вячаслаў Чарнавіл; шмат што ў той сытуацыі залежала ад прэзыдэнта Кучмы. Канешне, нашае знаходжаньне ў Кіеве пры штодзённых інтэрвью ўкраінскім і заходнім СМІ ставіла ў двухсэнсоўную сытуацыю ўкраінскія ўлады і самога Кучму, і ўрэшце нам стварылі ўмовы для выезду на Захад.

У Чэхіі мы заявілі, што Беларусь павінна далучыцца да НАТО; гэтая заява была незразуметая кіраўніцтвам БНФ у Менску. Там палічылі, што казаць пра гэта занадта рана; мы ж лічылі, што сказана пра гэта запозна.

Падчас сустрэчы ў адміністрацыі прэзыдэнта Вацлава Гаўла нас спрабавалі пераканаць, што Расея – дэмакратычная краіна, што Ельцын – дэмакратычны прэзыдэнт, і ён хутка выведзе Лукашэнку на шлях дэмакратызацыі. А ўвогуле, Беларусь – занадта на ўсходзе, а Чэхія – ужо на Захадзе, каб беларуская праблематыка падавалася такой ужо істотнай. Нам, аднак, паабяцалі, у выпадку патрэбы, уладкаваць у чэскія ВНУ беларускіх студэнтаў.

Было зразумела, што Захад не ўсьведамляе сутнасьці крамлёўскай палітыкі і ня бачыць яе небясьпекі.

Летам 1996 году Аляксандар Лукашэнка наведаў Парыж; прэзыдэнт Францыі Жак Шырак зрабіў яму ганаровае прыняцьцё – нібыта не было ні зьбіцьця дэпутатаў, ні разгону масавых шэсьцяў, ні хвалебных словаў пра Гітлера. Узьнікла пагроза палітычнай і маральнай легітымізацыі рэжыму Лукашэнкі. У такой сытуацыі палітычную ініцыятыву прыйшлося браць на сябе лідэрам БНФ, якія апынуліся ў замежжы.

Пасьля таго, як стала вядома аб падрыхтоўцы расейска-беларускімі спэцслужбамі „нэўтралізацыі” (забойства) нас у Польшчы (куды мы павінны былі вярнуцца з Амэрыкі) стала зразумела, што вяртацца нельга. Намі было канчаткова прынятае рашэньне прасіць палітычнага прытулку, тым больш мы праверылі інфармацыю, што падрыхтавалі для нас спэцслужбы Лукашэнкі. Белы Дом быў пастаўлены перад выбарам, які ён вельмі не жадаў рабіць. (З пазьнейшых мэмуараў Строба Тэлбата, намесьніка Дзяржсакратара і асабістага сябра Клінтана, стала зразумела, што Вашынгтон збольшага быў гатовы працягваць палітыку ігнараваньня таго, што адбываецца ў Беларусі – эпізадычныя пратэсты Дзярждэпу не ішлі ў разьлік. Паказальна, што на 500 старонках тэксту кнігі намесьніка кіраўніка Дзярждэпу па СНД Беларусь узгадваецца толькі два разы).

Прадстаўленьне палітычнага прытулку Зянону Пазьняку было фактычна прызнаньнем існаваньня ў Беларусі дыктатарскага рэжыму Лукашэнкі. „Краіна мяняе статус”, – напісала ў тыя дні „Наша Ніва”. Характэрна, што напачатку ў Сэнаце ЗША нам сказалі: „Калі мы, амэрыканцы, не пагодзімся з аб’яднаньнем Беларусі і Расеі – Масква не дазволіць нам прыняць краіны Балтыі ў НАТО”. Але, як бачым, падзеі прымусілі Вашынгтон зьмяніць сваю думку. Гэта прыцягнула ўвагу да Менску вядучых усясьветных СМІ, і падзеі вакол патэнцыйнага імпічмэнту Лукашэнку ды „рэфэрэндуму” адбываліся ўжо пад увагай міжнароднай супольнасьці. Імпічмэнт, аднак, быў бяздарна правалены кіраўніцтвам Вярхоўнага Савета і старшынём Канстытуцыйнага Суду, якія спакусіліся на пасярэдніцтва Крамля, а дакладней проста здрадзілі.

Апошнія надзеі на нацыянальна-культурнае разьвіцьцё Беларусі і адраджэньне беларускасьці былі пахаваныя пасьля лістападаўскага рэфэрэндуму 1996 году, які Беларускім Народным Фронтам і міжнароднай супольнасьцю быў ацэнены як антыканстытуцыйны пераварот.

Аднак нацыянальная ідэя ня зьнішчаная, і найбольш красамоўна гэта выявілася на Віцебшчыне, усходняя частка якой лічыцца найбольш русыфікаванай. Адразу пасьля лукашэнкаўскага рэфэрэнлдуму на недасягальных для паслугачоў рэжыму месцах пачалі З’яўляца Бел-Чырвона-Белыя Сьцягі. Іх вывешваў легендарны Мірон (сёньня можна назваць некаторых арганізатараў гэтых гераічных акцыяў – актывісты Кансэрватыўна-Хрысьціянскай партыі Беларускага Народнага Фронту Уладзімер Плешчанка. Зьміцер Піменаў...).

Бел-Чырвона-Белыя Сьцягі ўзьняла і беларуская моладзь на плошўшчы Каліноўскага ў Менску.